

UHERSKÉ MĚSTO

(ĎARMOTY)

Národopisný obrázek

Ďarmoty Balašovské jsou stoliční město Novohradské stolice a leží mezi Vacovem a Lučencem na levém břehu Iple v pěkném údolí. — Od Vacova přes Rétság, Vadkert na Ďarmoty a od Ďarmot přes Lučenec vede silnice do horních stolic Slovenska.

Balašovské jmenují se proto, že patronem jejich byli páni Balassové, mocný to někdy rod, nyní držitelé hradu a panství Modrý Kámen řečeného. Od koho město Ďarmoty založeno a jakou mělo historii, udati nemohu, nemajíc k tomu dostatečných pramenů. Povídá se, že bylo již za časů Jiskry opevněné. Když Turci tamějších krajin dobyli a v nich se osadili, bylo v Ďarmotech sídlo pašalika a město bylo prý dle starých pověstí dvakrát zdmi obehnáno a po turecku vystavěno, jakož se i o jiných městech povídá, jichž Turci dobyli a osadili. — V Ďarmotech se dosud jmenuje horní část města Velký a dolní část Malý *Tában*¹, což se udrželo ještě z dob tureckých a tolik co oddíl znamená. Posavad za jednou postrannou ulicí, blíže břehu Iple, viděti kus staré bašty. Ďarmoty počítají 8000 obyvatelů, mezi těmi dva tisíce židů, deset rodin Srbů, malou část cikánů; ostatní obyvatelstvo jsou Slováci. — Náboženství je míchané, katolické a luteránské. — Město je dosti výstavné proti jiným městům na dolních Uhřích. Široká hlavní ulice, táhnoucí se uprostřed města, je spolu i náměstím; od ní vybíhají ulice a uličky vpravo k Iple, vlevo do polí. Horní část města je výstavnější. Na horním konci ulice je dům stoliční, výše

¹ *Tában*, na tábanu, der Boden. V Budíně je též díl města *Tában*; bydlí tam nejvíce Srbové a říkají mu po německu *Raizenstadt*.

něho čtyřpatrová, do čtyřhranu stavěná *temnice* (vězení), zřízená dle pennsylvanského systému, dle něhož se ale nikdo nespravuje. Je tu na 300 vězňů. — V téže části horní ulice je kostel katolický, zastíněn vysokými akáciemi, fara, škola katolická, městský dům, pěknější krámy kupecké, *hrdé sklepy*, jak je Slováci nazývají. — V pobočných ulicích jsou dvorce zámožnějších měšťanů a pánů, též ústav dívčí, v němž *mnišky* vyučují; je zřízen jako klášter. — V poboční jedné ulici je kostel luteránský, stojící na zvýšeném místě, stavěn v slohu gotickém, okolo něho jsou staré lípy a zelená pažit; při něm je i fara a škola luteránská. — Uprostřed hlavní ulice je kostel řecký; vystavěli si ho i udržují tamější Srbové, nejvíce zámožní kupci. — Také židé mají svou modlitebnu. — Nejzáje v ulicích jsou chyše gazdovské.

V seřazení domů nepanuje dokonce žádná symetrie, každý stavěl, jak se mu líbilo, na to se nebralo pražádného ohledu, zdali jedno stavení o kus dále do ulice postaveno než druhé a je-li vyšší nebo nižší o kus; je viděti nejbídnější baráky i v hlavních ulicích. — Domy za posledních let stavěné bývají jednopatrové s většími a více okny do ulice, starší domy měšťanské i panské jsou ale naskrze nízké a nemají mnoho oken do ulic ani veliká; na oknech všude okenice buď starodávné, nebo žaluzie, které obyčejně po celý den v létě zavřeny bývají a teprv večer se otvírají. Také zhusta u oken do ulice mříže vidět. Jizby bývají velké a nábytku mnoho a někdy skvostného; v starších domech viděti nejvíc dubový, začasť i pěkně vykládaný, dle starého způsobu. — V jizbě, kde se jí a přes den sedává, nesmí chyběti krb; obyčejně je u velikých kamen ve zdi. Bez ohně v krbu by v zimě ani v jizbě veselo nebylo. Před každým panským stavením je na straně do dvora, kde se obyčejně do obydlí pánů vchází, předloubí na sloupech spočívající; dle toho se každé pan-

ské stavení pozná. Ve dvoře jsou komory pro dvorní čeládku, konírny, chlévy, kolna atd. Obyčejně je takový dvorec kolkolem ohrazen a při něm zahrada ovocná i květná. Dřevnější časy páni na zahrady mnoho obětovali, i zahradníky si drželi. Nejvíce se o zahradu paní stará.

Krom některých panských domů a dvorců z cihel a kamene stavěných jsou všechna stavení jen z měkkých *těhel* (vepřovic). Selské chalupy a menší baráky bez základu, jen na nízké podzídky; střecha buď šindelová, buď došková. Komíny u selských stavení nejvíce dřevěné. — Mnohý gazda, když si chce novou chyši stavět, dá si narobit od čeládky nebo koupí od cikánů těhly a vystaví si ji sám, třeba nebyl zedníkem. Okna mají maličká, obyčejně jednu dvě tabulky skla nebo čtyři malinké, do rámce vsazené. K otvírání tato okna nejsou. Při stavění chyše se hned s rámcem do zdi zasazují, dveře se také o jarmoku hotové již kupují, a tak je taková chyše brzy celá hotova. Uvnitř je *pitvor* (předsín) s ohništěm a po stěnách visí sprostší *riad* (nádobí hliněné). S jedné strany pitvoru je *izba*, s druhé srub čili komora, kde hospodyně šaty, poživu a rozličné věci mají. V izbě je veliká pec, která bezmála třetinu izby zajímá a z hlíny jen uplácána je. Kdo ji pořádně staví, udělá nejdřív z dřevěných obručí formu pece, obyčejně je jako vysoká, nahoře trochu plochá homole; tu obručovou vazbu postaví na nízkou podzídku a potom ovaluje hlínou s plevami smíchanou, každou jednotlivou obruč tak tlustě, jak třeba. Když je dřevěná vazba dosti tlustě hlínou oplácána a při vrchu zavřena, urovná se, ještě jednou potře hlínou, očistí a naklade do ní oheň, který v ní dva i tři dni hořeti musí, než hlína vyschne a ztvrdne. — Po vytopení se pec uvnitř vymaže a zevnitř obilí. Topení je zvenku. V peci té peče se chléb a v zimě topí. Drží dlouho teplo. — Mimo pec je v izbě lože, strakatými poduškami pyramidálně vy-

stlané, jedna neb dvě malované *lády* (truhly), *sudeň* (police), stůl a několik židlic, někdy jen hrubě stesaných. — U katolíků po stěnách v průčelí obrázky svatých a při polici nádobí visí, u luteránů jen velmi čistě chované nádobí rozličného druhu, ve zvláštní almárce pak neb stolku aneb i za příčným trámem ve stropu bývá bible. — Podlaha je z hlíny utlučena jako mlat; na svátky se postele senem. U možnějších viděti i *desky*. Při stavení je chlév na krávy, chlívěk na ošípané, otevřená kolna na pluh a vozy a leda ještě studně s váhou a okovem; stodolnění, poněvadž se obilí nemlátí. Ohraženo je každé stavení nízkým buď z hlíny splácaným, buď živým plotem. — Bývají také i u *sedliackých* chyší sady, ale želbože, jak pěstěné! Pod okny u přístěnku *lávka* buď jen z hlíny splácaná, ani drnem neobložená, aneb kus klády. Ve městě jsou pořádné lavičky přede dveřmi, neboť je to způsob, jak se setmí, že vycházejí gazdiny ven a na lávkách sedíce *zhovárají*. — Velmi čistotné jsou gazdiny cikánské, a největší nepořádek a nečistota panuje mezi židy. V ulicích pobočných jsou baráčky, které se pazdernám podobají a nikoli obydlí lidskému, a přece v nich mnohdy četná rodina bydlí. V čas *plúšťě* (dešťů) stává se, že takový hliněný barák rozmokne; není to řídký úkaz. Majetník nechá tu hromadu hlíny ležet a vystaví si vedle ní jiný barák, to ho nestojí tolik práce, jako kdyby měl tu hlínu odvážeti. V staveních z těhel drží se velmi rádi *mravenci* a nedají se vypudit. Obyčejně jich není vidět, ale jak se přinese něco sladkého, ovoce, cukr a dokonce med, v okamžení se hemží až černo, že neví ani člověk, odkud přišli.

Ďarmoty jsou po Uhersku známy, že je tam mimo Debrecín nejvíc bláta, což vskutku pravda. V čas plúští bláta po kolena, v čas sucha prachu nad kotníky; člověk neví, co je horší. V Debrecíně jsou alespoň lávky podél

domů, aby lidé v bahně neutronuli, ale v Ďarmotech si takovéto všeobecné potřeby nikdo nevšimne; nechť každý hledí přebrodit se, jak může. Proto musí i ženské vysoké boty nositi, jinak by za mokrého počasí ani přes ulici nemohly. Že tolik bláta, toť jest pro velkou nečistotu v ulicích, že se nikdy staré bláto nevyváží. Všecka smetí, stará sláma, makoviny, plevy, zeliny i zdechlina hodí se jen na ulici. Vidíš po ulicích celé hromady smetí a na nich roste brambor, klas obilný, bob i někdy okurky; všude i v hlavní ulici tu jáma, tu kámen, že by jím ani chlap nehnul; to vše se přejede a obejde. Každá ulice má také svou obecnou kaluž, obyčejně vprostřed ulice. Do té louže vtéká mnohonácte stružek a struh z okolních domů, a když delší čas neprší a louž nemá žádného odtoku, stojí zkažená voda v ní, až se celá zelenem potáhne a zapáchá; ale to nikomu nevadí, ani kuňkání žab v uličních kalužích.

Před Božím tělem obyčejně zasypou služky močály, alespoň v hlavnějších ulicích, pískem a shrabou ulice, ale za dva tři dni starý nepořádek. Kdyby uliční psi, jichž je v Ďarmotech množství, smetí neroztahali a volové je nezašlapali a vítr neroznosil, musel by člověk, chtě po ulici jíti, dříve se prokopávati. Když potom několik dní prší, je po všech ulicích moře bláta. Největší močál je pod luteránským kostelem, odpola zarostlý sítinou. Okolo něho jsou nejvíce baráky židů a nejchudšího lidu. Tam panuje zimnice celý rok. V letě vidíš tu před chýšemi u samého kalu choré na slámě ležeti a na slunci se vyhřívati. Že kaly tyto a nečistota po ulicích hlavní jsou příčina panujících tam zimnic, tomu nikdo nevěří, a proto se to také nevysuší. Když bývají již příliš veliké výmoly na hlavní ulici, kudy i silnice k Lučenci vede, vysílají se *rabové* (věžňové) na správu cest. Ti nakladou do jam *čečiny* (chvůje), vyplní je pískem a to je celá

správa; jak přijde deštiček, spláchne písek a holá chras-
tina vyčnívá z jam, že si v tom dobytek div nohy nepo-
láme. Co ulice ěarmotské poněkud krášlí, jsou akácie
porůznu rozsázené, zvláště v máji, když květou.

U samého města, konec Cikánské ulice za luteránským
kostelem, jsou *cintěřiny* (hřbitovy), luteránský a kato-
lický. Mezi oběma vede cesta do polí do dědiny Patvarce.
— Při katolickém hřbitově u samé cesty měli svoje ležení
diví cikáni. My u nás zvykli jsme viděti svaté pole v každé
malé obci ošetřované a ozdobené s všemožnou pečlivostí;
hroby svých milých zemřelých má každý v úctě. Tak
tomu není v dolních stolicích Uherska, a málo v kte-
rém místě najdeš hřbitov tak opatřen jako na horním
Slovensku nebo u nás. Aby hřbitov trochu dále od města
byl a na příhodném místě, na to se neběře žádného
ohledu. Tak i v ěarmotech je při samém městě nablízku
velkého močálu, že pro mokrost na některých místech
ani pochovávat se nemůže, a jen dvacet kroků výše bylo
by nejpěknější položení bývalo. Ohraženy jsou hřbitovy,
jakož i všude jinde, příkopem (*jarkem*), který místy není
ani tak široký ani hluboký, aby dobytek okolo chodící
aneb se pasoucí na hřbitov se nedostal. Ovšem strana od
hřbitova je osázena kustovnicí (*Lycium*), z níž tam oby-
čejně ploty se dělají, které lid *živá paseka* jmenuje, ale
kusem je hustá jako plot, kusem nic. Hřbitovy ty podo-
bají se hájům; tu stojí hromada stromů (skoro samé ro-
binie), pod nimi chrašť, takže člověk proléztí nemůže;
tu zase stojí jednotlivý strom neb keř, a zase kus prázd-
ného místa, na němž obyčejně nejvíc hrobů. O seřadění
rovů není řeči, a jako na ulici, tak i tam tu pahrbek, tu
jáma. Je tam vidět i několik kamenných pomníků a že-
lezných křížků, ale z dřevěných křížků a vroubení oby-
čejně jen kusy, neboť ty před cikány neobstojí, záhy se
jim to hodí na oheň. Vzpomene-li milující srdce a ověn-

čí-li hrob kvítím, je-li krásné, zajisté na něm nesvadne; jestli si je pasák za klobouk nedá, ozdobí se jím cikánka. Příroda jediné zdobí nejpěkněji opuštěné tyto hroby. Časně z jara obloží je zeleným pokrovcem a na ten sází jiné a jiné kvítí od jara do jeseně. Tu na nízkém rovu místo pomníku keř šípkový, na jiném *orgován* (modrý bez) neb husté loubí *svitu* (*Clematis*), jehož hebké větvy od keře ku keři se pnouce pěkné oblouky tvoří. Tu zase pokryt jest rov květoucím *brlienem* (barvínkem), ozdobou to nevěst; a kde ani kříčku zeleného, kde i tráva uvadla, tam červená se vysoký bodlák aneb *dzievana* (*divizna*) šedý svůj list rozkládá po rovu, štíhlý zlatokvětý prut vypínajíc do výše na místě křížků neb studeného kamene. Vysoko pak nad hroby klenou se ratolesti pěkných robinii, obsypaných v máji tisícovým bílým a růžovým květem. — Na luteránském hřbitově je dřevěná bouda, měla to snad býti márnice, ale prozatím slouží v čas nechvil cikánské rodině za skrov, kostnic jsem nikde neviděla, bezpochyby že se kosti nevykopávají. Ptáš-li se, proč se hřbitovy neohražují, odpoví ti Maďar: „Jest to způsob židovský — ale Maďar miluje volnost a svobodu i po smrti!“ — Slovák poví: „Ne proto, ale že by se mu nechtělo o soudném dnu přes zeď lézt.“

ŽIVNOST

Jako vůbec v nižším Uhersku domácí lid více hospodářstvím než obchodem a řemesly se živí, tak i v okolí ěarmotském. — Obyvatelstva na prostrannost půdy není mnoho, na $75\frac{9}{10}$ □ mil, jež Novohradská stolice má, počítá se 190 310 duší; — země i při špatné správě dává přece hojnost všeho, — že kdyby i popel zasil, říkají lidé, žito z něho vzroste, a tak každý tolik poživý má, kolik na rok potřebuje, i odprodati může, pakli by chtěl. —

Nádhera mezi obecným lidem nepanuje v ničem, jak praděd jejich bydlel, tak posud vnuci bydlí, jak on se nosíval, nosí se oni, co on jídal, jedí oni, a co on dělával, dělají také doposud. Majíce tedy tolik, co potřebují, necítí nutnost vyhledávat si prostředků k lepšímu všeho zužitkování, a protož také nepracují leč tolik a to, čeho jim nevyhnutelně třeba k živobytí. Maďar už dokonce jen tolik, co musí. — Proto také obchodníci a řemeslníci nejvíce cizí jsou, zvláště některá řemesla a živnosti. — Tak mají hostince (vendégfogadó) skoro všude po Uhřích Němci a Slováci, krčmy a vinopalny jen židé najmuté (v árendě). — Za minulých časů měli páni na svých gruntech následující práva: vaření a vyprodej piva i pálenky, hostince a krčmy, krámky kupecké po dědinách, sekání masa a užívání mlýnů. Jen páni stavěli pivováry, vinopalny, hostince, krčmy, mlýny a jatky a ty pak pronajímali (do árendy dávali) tomu, kdo dal víc. Tudy skoro všeobecně vinopalny, krčmy a krámky kupecké do rukou židů se dostaly, hostince najímali Němci a Slováci, na pivováry Češi neb Slováci přišli, mlýny Slováci, a nejspíš ještě jatku Maďar najmul, neboť řemeslo řeznické jediné je, na které se dá. — Darmoty od mnoha let již patřivaly pod patronát dvěma pánům, hraběti Zichymu a baronu Balassovi. Prvnějšímu připadla polovice co dědictví po ženě, rozené Balassové. — Proto se jmenují také hostince v hlavní ulici, naproti sobě stojící, jeden podle Zichyho, druhý podle Balasse, a tak dělily se o všechna práva. — Jatky jsou též jen dvě, což málo je na tolik obyvatelstva, když se pomyslí, že i chudý skoro denně maso jídá. — Nejlépe to viděti každé ráno, když se čeled' sejde pro maso, obyčejně všickni najednou. Do půl ulice jich stojí před jatkou a jeden křičí víc než druhý a každý chce býti první. — „Tri funty hovedziny!“ křičí Slovačka, a hned jí překřikuje Maďarka: „Hét font bárányhús!“ — a ta-

kový křik a rámus je každý od boha den a někdy se pranicí končí. — Toho si *mesiar* pranic nevšímá, pomalu odsekává maso kus za kusem, odbývá, koho chce, a když se na něj s košíky dobývají, položí sekeru a neseká, dokud neumlknou, anebo začne teremtetovat a hrozit, že zavře jatku a odejde.

Kupci mající pěkné krámy a rozličný tovar², na váhu i na míru, jsou naskrze Srbové; — obecný lid nazývá je *Ráci* (Maďar je *Görög* jmenuje). Panuje přísloví, že „žid přelstí křesťana, cikán žida, ale *Rác* že přelstí deset cikánů“. — Jsouť co kupci věhlasní a naskrze lidé zámožní, požívají vůbec veliké vážnosti u všeho obyvatelstva. — Ačkoliv každý jak maďarsky, tak slovensky a mnohý i německy umí, přece mluví mezi sebou jen srbsky. Také děti po srbsku vychovávají. Jak jim synové odrostou, posílají je do Peště, do Zomboru do učení na kupectví, a kteří do škol jdou, mimo Pešť do Karlovic neb Nového Sadu. V krámech mívají za pomocníky Srby. Také v manželství nevstupují s jinými, při čemž by dokonce i náboženství jim překáželo. —

Mimo kupce jsou i holiči (barbíři) Srbové; barbír je velmi důležitá osoba, druhý po lékaři, neboť on neholí jen hlavy a brady, ale zastává i službu hojiče dle práva starodávného zvyku. Trhá zuby, sází pijavice, baňky, sází dětem *drobnice* (neštovice) místo lékaře, zavazuje rány, jichž nejvíc od potlučení koňů bývá, a o jarních trzích si lidé dvéře podávají, aby jim *žilu sekal*. Je víra u obecného lidu, a ba i mnohých moudrých lidí netoliko v Uhřích, že si má každý člověk dát krve pustit, zvláště na jaře, aby předešel rozličné nemoci, které všechny od krve pocházejí. — Protož z jara staří mladí, neptajíce se, či to dobré, či nedobré, pospíchají jen k *barbírovi*, aby jim sekal žilu

² *Tovar* je všecko zboží kupecké, a zboží je vlastně jen *obilí*.

a krve pustil dovůle, čím víc, tím lépe. Byla jsem očitým svědkem, že holič v Ďarmotech mladému muži, který všecek kvetoucí k němu byl vešel, tolik krve pustil, že omdlel. Když ho vzkřísil, povídal mu, aby si z toho nic nedělal, že to neškodí, že nedostane alespoň žádné nemoci. — Toho si nikdo nevšimne, ač se to děje před očima krajského lékaře; je to již zvyk, — a kdyby i některý sedlák z toho smrt měl, nevidáno, byl to jen sedlák. Dle zákona holičského pořádku v Levicích (Levenz) od r. 1700 musel každý tovaryš, který chtěl za mistra přijat býti, udělati dříve mistrovský kus, uvařiti šestero mastí, a sice: 1. dryák Villum magnum, 2. Sperment ranarum, 3. máz dobrého Aegyptiacum, 4. — 5. zelenou a žlutou mast a dryák malinový, 6. mast bílou. — K vyvedení mistrovského toho kusu dostal lhůtu 14 dní. Mezi tím časem kdykoli k vaření těchto lekvarů přikročiti chtěl, dříve pořádek svolati musel a pořádným obědem mistry uctíti. Jestli se mistrům obědem nezachoval, musel zaplatit 12 zl. pokuty. Za nepodaření mistrovského kusu také 12 zl. Potom musel vystrojit hody a co možná nejlepšími jídly mistry uctíti; za nepodaření hostiny musel dát pokuty 24 zl. Druhý den po hostině složil přísahu na zákon cechovní a musel každému mistru dáti dukát. Pomocník musel vždy býti mistrovi k poručí a pod pokutou 3 zl. nesměl z domů vzdáliti se bez povolení mistrova. Při pořádkových schůzkách byla povinnost nejmladšího z mistrů dávatí pozor na starší mistry, když by se opili, aby nedělali křiků; a druhý den musel jim o všem zprávu podati. Také bylo všem mistrům i tovaryšům přikázáno každou neděli do kostela jíti, pod pokutou mázu vína. Také určitou taxu měli za některá léčení. Když byl pacient těžce raněn, nesměl se ho mistr dotknouti pod pokutou 4 zl., dokud nesvolal celý pořádek; k těžkému léčení patřilo porouchání čelistí, plecí, uřezání ruky neb nohy. Když

si netroufal holič pacienta léčiti a pořádek k němu svolal, musel pacient pořádku 1 zl. platiti. Při porušení mozkové blány svolal se také cech a pacient musel hned za rozštípení lebky tolar zaplatit a druhý den při ohledání zase tolik (totiž jestli pod katovskými jich rukama nezemřel). Když raněný od jednoho zavázati si dal ránu, nesměl ho už druhý do léčení přijmouti pod pokutou 2 až do 12 zl. Taktéž za vábení k sobě pacientů platila se pokuta od 2 do 4 zl. Kdo při otevřené pokladnici (ládě) zaklel, zaplatiti musel 2, kdo při zavřené, 1 zl. pokuty. Mistry do cechu zváti chodil jeden z tovaryšů a na znamení, že od staršího poslán je, musel břitvu při sobě nositi a každému mistru ji předložiti. Doposud se barbír k honorací města počítá.

V Uhřích nejsou řemesla po venkovských městech, zvláště na Dolení zemi, tak hojně zastoupena jako u nás. Příčina snad v tom leží, že tamější lid mnohem méně potřeb má než u nás, vyjmouc možnější a vyšší třídu; zvláště selský lid mnohem skromněji žije a nedá řemeslníkům a obchodníkům tolik utržiti jako u nás. Co potřebuje pro dům i svou osobu, dílem se doma udělá, dílem na výročních trzích koupí od domácích průmyslníků slovenských. Tak se přiveze na trh všecko dílo kolářské, stolařské, bednářské, skříně, lžice, vřetena, vařečky i *mažiary*³ dřevěné ze Zvolenska a Gemerska, z dědin pohořských mezi lesy, kde se to vše dělá a po trzích daleko do země rozváží. Kolářů je mnoho v Novohradské i v Gemerské, kteří kované i nekované vozy zhotovují a rozložené na trh přivážejí. Někdy není na takovém lehčím vozíku ani lot železa a nezřídka si ho gazda sám udělá, jakož i všecku tesařskou a mnohdy i zednickou práci. *Murárové* (zedníci) jsou jen více pro město. Kovář je v každé

³ Moždíře.

skoro dědině, ačkoliv mnoho co dělat nemá, neboť koně se jen kovají, když na delší cestu jedou. Pokryvače také sedlák nepotřebuje, nechť už došky nebo šindelem kryje. Věci od železa, nože, kosy, klince, lemeše, to vše se přiveze z Gemerské. *Hrnčiarů* je mnoho v Novohradské, Malém Hontě, Zvoleni, kteří na Dolení zem jezdí, dílem po trzích, dílem prodávající po dědinách *na výměnu* za zrna. Za žejdlíkový hrnek žejdlík žita neb pšenice. Na ten způsob i ovoce prodávají ovocnářky od Krupiny. Tak i *voskáři* po dědinách od gazdin vosk za jehly, stužky, prsténky a podobné věci vyměňují a do Pešti zavážejí.

Kůže vydělávají se pěkně v Gemeru a v Trenčínsku, zvláště korduán černý a červený na čizmy. Jeť i mnoho *krzniarů* (kožišníků) a *uzdárů*, poněvadž sedláci i selky v zimě — někdy i v letě — kožichy nosí, kožená, kožišinou podšitá oplecka a vesměs opasky. Široké selské klobouky, *kalapy*, přivážejí na trhy kloboučníci radvanští v dlouhých sudech jako v troubách jeden do druhého strčené. — Sukno hrubé, mocné, tak zvané halenové, z něhož sedláci mají kabanice, širice a gatě zimní, dělá se nejvíce v Gemeru a Nitransku. Měří se na *siahu*. V starých listinách jmenuje se *pertyka*. Ostatní oděv je u muže i žen, mimo vlněné nedělní sukně a některé dívčí okrasy, jen z plátna konopného, a kde len se daří, jako v Liptovské, z lněného. Toto odvětví hospodářství je úplně v rukou žen, od zasetí až do ušití. Není to řídký úkaz na Slovensku, viděti i měšťanskou dceru za *krosnem* (stavem) aneb dokonce u přeslice seděti. Doposud smějí se tkáčům, že je chlapa nehodno učiti se ženské robotě. Čipky (krajky) přivážejí zvolenští čipkáři na jarmarky; pěkné tenké plátenko na tílka (hoření díl košile) Liptováci a Oravci, *malovaný ručník* (strakatý šátek) se koupí třebaš u žida. Mnoho se nosí, zvláště ženy, z modrého plátna, jež se také na jarmarky přiváží a druhy namnoze

v bystrickém okolí barvilo. V krajině darmotské jmenují takové modré plátno *svetlo* (kúpila som štyri rífy — lokte — svetla na fertušku). Tak i šmolku, modrý kamínek a každou podobnou barvu svetlo zovou.

Čižmy, jež nosí ženy i muži vesměs, šije *čižmár*; pro pány a paní šije obuv *šuster*, obyčejně Čech nebo Moravec. Tak je i *hrubý krajčier*, co šije kabanice, širice a gatě pro sedláky, a *panský krajčier*, co šije oděv pánům a paním; bývá též vždy Čech, jenže se nikdy za Čecha nevydává. Obyčejně, dokud nepochytil trochu maďarčiny, vydává se alespoň za Němce; jestli mu i na rozum padne dát si maďarský štít, přivěsiti k jménu českému maďarskou koncovku, potom je hotový *magyar ember*. Jak je mistrem, již sám nepracuje, ale každý den jde do *kávéházu* a *robí parády*, jak Slovák říká. V společnosti se panský od hrubého krajčího a šuster od čižmára liší, ale proto patří do jednoho cechu. Za starodávna bylo řemeslo čižmárské v Slavonii v opovržení, že si gombárský⁴ tovaryš nesedl v hospodě vedle čižmára. Čižmáři v Staré Turé museli při vstoupení do cechu složit 20 zl. a *poriadnou hostinu* přistrojiti, z dvacatera jídel, která se od pořádku ustanovila. Kdyby právě *kántry*⁵ padly na ten den, tedy dvacatero jídel postních, ale prý kdyby ryb právě nebylo, že se může třeba *moriak*⁶ upéct. Také měli přikázáno v cechovním zákonu, aby když o pohřbu rakev nesou, neutíkali, ale zvolným krokem šli. Do schůzek aby vždy učesaní, umytí a pořádně přistrojení přišli, mnoho nešňupali a šátky aby nenechávali z kapsy ven viseti. Musít tedy ta rychlost od starodávna již v ševcovské nátuře ležeti, neboť i v Čechách přísloví: Běžíš

⁴ Knoflíkář.

⁵ Postní dny.

⁶ Krocán.

jako švec na jarmark. Také měli v cechovním zákonu, že se musí každý mladý mistr do roka oženiti; který se do roka neoženil, platil 2 zl. pokuty; pokuta se každý rok o dva zlaté zvyšovala, dokud se neoženil. Podobná pokuta byla i u jiných řemesel zavedena a říkali tomu *bejčí peníz* (maď. bikapénz). Za dřívějších časů ale nemohli asi krejčí parády robit; toť pořádkový zákon krejčů flekovských od r. 1674 ukazuje. Od dvou hodin s půlnoci až zase do devíti večír museli pracovati a dostávali na týden 12 uherských. Šití ale v neděli bylo pod pokutou 50 uherských zapovězeno. Krejčům v Sv. Benediktu zapovídá se v pořádkovém zákonu od r. 1718, aby žádný do cechu bos nepřišel, ani ozbrojen, pod pokutou 4 vídeňských.

Vyučení stolaři, zámečníci (*šlosiar*), soustružníci (*tokár*), klempíři (*plechár*) a hřebenaři jsou nejvíce Češi a Moravci. Medovníkár (perníkár) je v každém městečku, obyčejně i cukrář; Maďar má rád sladké lahůdky a Slovák medovinu, kterou zvláště dobrou v Gemerské dělati umějí. — Také medovníky gemerské jsou vyhlášeny a špatný by to jarmark byl, aby nebylo medovníkárů. Pekařů je zato málo, zvlášt v Darmotech, protože se v domácnostech větších denně čerstvé bílé pečivo peče a obecný lid má dostatek chleba. Maďar má rád chléb pšeničný, vysoký, bílý a měkký, Slovák raději žitný. Obojího je každodenně na trhu dostatek. Ob den přijíždějí vacovské pekařky (*selky*) a přivázejí na voze chléb, krásný, bílý jako země, který buď v celosti, buď na kusy na voze prodávají. Černý chléb přinášejí okolní selky; po celý den mají ho na lávkách vyložený, a když neprodají, zůstanou na voze přes noc, až druhý den doprodají. Každý, kdo chléb koupiti musí, koupí od těchto žen, a proto mají pekaři malý odbyt. Nesmím zapomenouti *oblokára*, osoby to někdy velmi žádoucí. Jeť i sklenářů ve městech, ale jsou to

nejvíce židé, a více obchodníci se sklem než řemeslníci, ač i za dobré zaplacení okna zasazují. Ale gazdinky, když se okno rozbije, raději je papírem zalepí a čekají, až slyší na ulici volati: „Dajtě spravovať obloky!“ Tu z oken a dveří na něj volají a on každému poctivě poslouží, pánům i sedlákům. Jsou to nejvíce Oravci, ježto do Novohradské i dále na Dolení zem chodí. Krosnu se sklem na hřbetě, hůl s sekerou v ruce, krpce, plátěné nohavice, hnědou halenu na bedrách, kulatý klobouček s bílou šňůrkou na rusé hlavě, tak chodí po městech a po dědinách až na Dolení zem. Drátaři nejsou v doleních stolicích Trenčané, co do Čech chodí, ale Rusňáci; mají celý hnědý oblek jako kapucíni. Když se za čas jednou roznese po dědině pronikavý hlas píšťalky, shánějí gazdinky kdejaký hadr — a na dvoře octne se *handrár*, píšťalku na šňůrce kolem hrdla zavěšenou, na hřbetě *vrece* (pytel) a v tašce jehly, nitě, náprstky, olověné prsténky pro děti, začož hadry vyměňuje. Mlynářství je v Uhřích na nízkém stupni, a takých mlýnů, jako u nás v Čechách, v Uhřích nevidět. — Mlýny i na velkých vodách, Tise, Dunaji, jsou na jeden dva kameny. — Namnoze jsou ještě mlýny ve městečkách, jež kůň táhne, a leckdes po dědinách i ruční. — Mlynáři jsou obyčejně sedláci a vždy jen nájemníci mlýnů, poněvadž mlýny pánům patří. — Tak jsou i větší pivovary jen na komorních panstvích a ve velkých městech, ostatně jen malé, na tři čtyry sudy. — Větší obyčejně Bavoři v nájmu drží, malé židé a někdy Čech neb Moravec. — Vůbec je ale pivo špatné a málo se pije, dokonce na Dolení zemi, kde víno panuje. Mnoho pálenky se pálí, želbože přemnoho! — Árendátoři velkých pálenic jsou naskrze židé, jakož i všechny krčmy v nájmu drží. — Běda sedlákům, kde žid krčmářem, kramářem, páleníkem! — Také se mnoho pálenky po domácku pálí, zvláště po dědinách; — kdo si ji chce doma

dělati, žádá za dovolení u své vrchnosti, a složiv 2 zl. daně, dostane dovolení tolik, co by pro dům spotřeboval, si napáliti.

Právo to doposud trvá, jenže musí nyní u berního ouřadu se ohlásiti, akcíz zaplatiti a smí jen z vlastního obilí páliti a nic více než dvě vědra. — S pálením pálenky zabývají se nejvíc slovenské gazdiny a dělají pálenky ze žita (nejobyčejnější), ze sliv (slivovica), z broskvových jader (*persika* zvanou), z chabzí (*Sambucus ebulus*), z boroviček (jalovce) a z trnek, velmi trpkou, která se pro vytrávení žaludku pije. — Je to veliká čest pro gazdinu, když umí dobrou slivovici, persiku a jiné ty pálenky upáliti. Slovenky jsou vůbec velmi pracovité a vtipné. Nejenže hospodářství tak rozumějí jako jich mužové, s kterými zároveň pracují, a že skoro celý oděv samy si napředou, utkají, ale ony si ho i ušijou a *naresí* (ozdobí) velmi pěkně, zvlášť košile. — V Novohradské je mnoho mokřin zarostlých sítinou; z toho pletou (též nejvíce ženské) pěkné košíky malé, jež *šiatriky* zovou. — Také dyňové láhve (čutory) oplétají sítím a jiné ještě věci k domácí potřebě.

Rohože přivázejí se od Tisy a také *sapún* (mýdlo) od Debrecína, s jehož vařením se též ženské tam nejvíc obírají.

Židé vedou obchod v rozličných věcech; jim je vše dobré, jen když dost malý osoh z toho vyplývá. Nejvíce vedou obchod s towarem rozmanitého druhu, v obilí, víně, v koních, a který má dosti peněz, půjčuje *na úžeru*, jak Slovák říká, nejraději ale jsou árendátory krčem a vinopalen. Řemeslu se žid neučí, leda sklenářství, vůbec něčemu lehkému, aby se neztahal. — Maďari se též řemeslu neučí, leda řezníkem; nejraději je Maďar gazdou a husarem, a musí-li sloužiti, *čikóšem* neb *kondášem* (pastýři koní a sviň). —

Není tomu ani sto let, co se v Uhřích hudebnické umění za nepočestné zaměstnání považovalo. Roku 1785 dostali kameníci a zedníci levočští od cechu příkaz, aby se v zimě, když je méně práce, žádný nezanášel *práci nepočestnou*, jako *vyhrávání po krčmách, při svatbách* atd.

Doposud není způsob mezi Maďary učiti se hudbě; teprv poslednější léta, co fortepiano mezi zámožnými trochu do módy přichází, ale chléb si tím vydělávati považoval by Maďar za snížení. K čemu by se měl sám s učním lopotit, k tomu je cikán! — Slováci mají mnohem více smyslu pro hudbu, ale ani mezi nimi se tak nepěstuje jako v Čechách. Mají ale Slováci kolikero krásných varhan od znamenitého stavitele varhan Podkonického Michala. — Kostelní hudby není, mimo hlavní města a kde biskupové svoje vlastní kapely drží. — Obyčejně se při mši píseň zpívá s průvodem varhan i v katolických kostelích a jen na velké svátky zavolá se na kruchtě několik cikánů, aby zatroubili a zabubnovali intrády. — Tak i v Ďarmotech na varhany hrával cestář, Čech, dosti špatně, ale jiného nebylo. — Přechody jeho byly obyčejně melodie čárdášů. — Poslední léta přišlo tam několik Čechů úředníků a pomocí cikánů zřídili přece trochu muziky na kruchtě. —

Hudebníci po celých Uhřích jsou cikáni. Národní muzikant Slováků, nejvíce pastýř, je *gajdoš* (dudák). — Cikán je rozený muzikant; hoch jen *odzemek*, a již začíná se učiti na některý nástroj pískati, potom na housle hráti, na troubu troubiti a tak pokračuje, až se z některých stane umělec, aniž by noty znal. Mimo fortepiano a varhany naučí se cikán všem nástrojům sám od sebe a bez znání not; z partesů nikdy nehraje, jen dle sluchu. Jednou zazpívej před ním píseň, jednou zahrej pochod, už ti to bude hrát, a na píseň nejpěknější variace. — Nejmilejším nástrojem jsou mu housle; jsouť mezi cikány

znamení mistři na ně, jako bývali před lety Bihar v Jagru, Barna v Pešti a znamenitá houslistka Czinka Panna, na něž Maďaři s nadšením vzpomínají. — Poslední léta pověstným se stal Bunkó. Houslista obyčejně vede sbor a udává thema. Sbor záleží obyčejně ze čtyř, osmi neb dvanácti hlav. — Takové sbory hrají obyčejně v lázních a na bálech ve větších městech. A byť i nehrál uměle, každý houslista hraje čistě a s výrazem. — Zvláště líbezně znějí cikánovy housle večer, kdy všecek v hru pohroužen melodie z nich vyluzuje, tu plné vášně, hned zase plné sladkosti, jako by s nebe padaly. — Člověk poslouchá sladkým tím kouzlem omámen a poslouchati by nepřestal. Maďar neslyší žádné hudby tak rád jako cikánské, a dokonce když mu hraje pochod Rákócziho a čárdáš, tím ho může do pekla vésti; k smrti zarmoucen kdyby byl, jak cikán zahraje, jak by mu ohně do žil nalil, a housle cikánovy přivábily již nejednoho matiččina synáčka „na vraného koníčka“. — Bez cikána neskončí se žádná slavnost, nižádná hostina. —

Mezi plemenem cikánským je muzikant za aristokrata považován, poněvadž si čistě chodí, svou chyši má, pořádnou domácnost vede a s pány zachází. V Ďarmotech je jich také několik rodin, mají velmi čisté chyše, gazdiny cikánské se čistě nosí, jenže mají vždy něco na sobě, čím se od jiných liší, jakož i cikán nad jiné miluje červenou barvu, nápadný šat a na něm hodně šňůr a lesklých knoflíčků. Říká se, že je cikán nejpyšnější, když má červený plášť. Jsouť mezi nimi velice krásní mužové, též i mladá děvčata některá jsou rozkošná, co ženy ale záhy krásu trátí. V stáří jsou někdy opravdové strigy, na něž strach se podívati. Nejednen krásný cikán požívá přízně velkomožných pánů a hraje v jejich společnosti nejen co muzikant, jakož i chytré, pěkné cikánky. Toulaví cikáni jsou pro lenost, nečistotu a ošemetnost v opovržení. Na

Slovensku se vůbec říká místo lháti a lež *cigánit* a *cigánstvo*. Takovému tuláku bys mohl vystavěti zlatý palác a v něm, co srdce ráčí, on přece uteče pod širé nebe a bude raději žít bídě jako uliční pes, než by zůstal mezi čtyřmi stěnami zavřen. V Ďarmotech vystavěli rodině, ježto u hřbitova své ležení mívala, barák a zřídili jí to. Šli tam cikáni, ale večer lehli všickni na dvůr a ráno odešli na své staré místo a rozbili *šiator* (stan) při starém ohništi. Několik hrnčoků, *somár* (osel) nebo stará herka, *taliga*⁷, psisko jsou jejich jediným jměním, a několik kousků šatstva rozličného vzoru, jak se říká, každý pes z jiné vsi. Tak jezdí po dědinách, otrhaní, polonazí; děti v letě zcela nahé po městě běhají. Když něco vyžebrají, a kde co mohou, ukradnou, vrátí se na svoje staré stanoviště. — Od jara do jeseně netrpí nouzi; drůbež zabíhá do polí, zeliny všude na polích a vinicích hojnost a cikán nemá velkou úctu před právem vlastnictví. Po dobývání bramborů napaběrkuje si jich do zásoby, ale když i ta vyjde, slunce nehřeje, požerné větry dúchati začnou, zem sněhem zapadne, tu cikánu zle! A přece nehledá ochranné obydlí, ale raději všelikde se skryje navenku. Kde veliké stohy slámy na polích stojí, v těch udělá si útulek, a v podzemnicích žije přes celou zimu jako sysel. Podzemnice jsou hluboké díry v zemi, padolistím, mechem a slamou vystlané. Vchod do nich jde kolmo dolů; zavřen je dveřmi jen z desk sbitými a zvnitř slamou ucpanými. Když se uvnitř topí, dvěře se odšoupnou, aby dým mohl ven vycházeti. Obydlí to podzemní je prý velmi teplé. Mnoho jich viděti u Edelénye. Také čikóši na pustách potiských taková obydlí mají, jenže důkladněji zřízená, poněvadž v nich někdy i kolik let bydlí v letě v zimě. Někteří z těch toulavých cikánů jsou

⁷ Dvoukolový vozík.

kováři, nejvíce v Trenčanské. Kují klinge (hřeby) rozličného druhu, řetězy a podobné věci, což potom po dědinách prodávají. Ti prý rádi kradou železo. Z kovářů není žádný muzikant. Ženy rády těžší z pověrečnosti lidu, neboť věří lid, a nejen obecný, že cikánka umí pohádat a více než jiní lidé zná.

V letě, v čas velkých paren, dělají toulaví cikáni *těhly*. Sejde se jich více rodin a u břehu Iple rozloží se táborem. Ženy sedí okolo ohňů, vaří a záplatují, nahé děti prohánějí se po trávě; muži, na hlavách čepice, okolo kyčlí opásáni, jinak nazí, dělají cihly. Jeden vynáší písek z řeky v opálce, druhý v jámě u samé vody hlínu šlape, třetí séčku (řezanku) chystá, čtvrtý do truhliček vtluoká, pátý v malé pyramidální hromádky rovná k vyschnutí. Když se na to člověk dívá, zdá se mu, že se někde v Kalifornii octnul mezi ryžovníky. Vyschlé prodají gazdům k stavění; pět set za zlatý je obyčejná cena, ale někdy jim také zůstane z celé práce hromádka bláta, jestli náhodou déšť na ně padne.

Také *šerhou*⁸ je cikán a povinnost jeho jediné ta, aby o velkých trzích na uliční psy pozor dával, by se neštěstí a škoda nestala, neboť je v Ďarmotech, jakož vůbec v městech na Dolení zemi, mnoho psů pánů nemajících, kteří celý rok ve dne v noci po ulici běhají, se válejí i na ulicích plemení. Je to nejvíce plemeno chrtí. Co se vyhodí, seberou, celý den se potloukají okolo hostinců a jattek, do pole běhají, co mohou, odnesou a na ulici spí, dva i tři pohromadě. Kde dostanou jednou žrát, přijdou po druhé zase. Psů těch nevšímá si nikdo po celý rok; jen o výročním trhu je šerhova povinnost choditi za nimi. Máť na ten den zvláštní šat, celý červený, a bývá to obyčejně mladý cikán. Chodí sice za psy a psi za ním, ale

⁸ Pohodný, v Bystřici *jašo*.

jeden nevšímá si druhého a každý si hledí svého. Psi hledají, kde by co ulovili k zahrnutí hladu, a „cigán chodí okolo voza, kdě by utrh kus železa,“ říká Slovák.

K stálé těžké práci se cikán nehodí, aniž při ní vydrží, a proto těch, kteří se hospodářstvím zabývají, posud málo. V Novohradské stolici je malá osada cikánů v Szakále a v Boršódské v Sv. Petru, dědiny to pověstné pro krádež koňů. Tam, praví se, koně pod jezdcem že ukradnou. V koních rádi obchod vedou. Před lety byl na Dolení zemi bohatý cikán, kterýž silný takový obchod vedl, člověk prý poctivý a vážený. — Toulavý cikán kupuje koně nejraději za pět prstů a chmat. Když prý žid hory dolyslibuje a cikán žerty provádí, tenkrát, *Slováku, utěkaj!* Žid mluví slovensky, jen když musí, nejraději ale německy a kvůli prospěchu maďarsky. Každý cikán zná slovensky, maďarsky a svou hantýrku. Věrným manželem je cikán, pokud má ženu rád, ale laskavým otcem vždy a neopustí rodiny. Jak se dítě narodí, pohrouží je do studené vody, aby se otužilo. Náboženství jsou nejvíce katolického, i toulaví dávají děti křtíti. Na Dolení zemi k hranici sedmihradské jsou ještě sbory a osady cikánů, kteří mají svého vajdu a posud staré zvyky a obyčeje svoje zachovávají.

OKOLÍ A HOSPODÁŘSTVÍ

Půda okolo Ďarmot pozůstává z homoku drobného, místy červenou hlinou smíchaného, a jest velmi úrodná. Temperatura je též vyšší než v okolních údolích; v letě vystupuje teplo až na 30 stupňů, že lidé za slunečního vedra v poli pracovati nemohou. Chráněno je údolí se všech stran nižším a vyšším pohořím. Na západ modrá se krásné pohoří Janovské, severozápadně od Janovských vrchů sklánějí se do stolice Hontánské vrchy Bereženské (Börzsöny maď., Plzeň slov.). — Severně od Krupiny

dolů táhnou se hory Hrušovské, nejnižší to výběžek Fa-
 ter; severovýchodně od hor Hrušovských zdvihá se po-
 hoří Javorovské, jehož nejvyšší vrchy Javorov, Ostrocký
 a Malý Kriváň hranice tvoří stolic Novohradské a Zvo-
 leňské. — Jihozápadně od hor Janovských táhne se po-
 hoří Novohradské, kde v malém jednom údolí nedaleko
 hlavní silnice, od Vacova k Ďarmotům vedoucí, leží
 pěkné zříceniny zámku Novohradu (Neograd), od něhož
 stolice jméno má. Jedna větev zabíhá k Vacovu, kde se
 končí nejvyšším vrchem Nasálem (Naszál), od něhož zpo-
 nenáhla do roviny se sklání; druhou větví spojeno je s po-
 hořím Čerhátským, jež zase s Karančským se spojuje,
 a tím s Matrou. — Na jih je krajina od Ďarmot nejotevře-
 nější a v tu stranu viděti je zdaleka osobitý, vysoký, velmi
 špičatý vrch Szanda, nejvyšší to horu Cserhátu, pod níž
 výborné, daleko pověstné víno váraljaské roste. Na jiho-
 západní straně, skoro až k samému městu, táhne se ná-
 vrší dílem porostlé břízou, dílem zorané. — Na nej-
 vyšším místě čnívala ještě do nedávna šibenice o čtyrech
 sloupech, což bylo dříve u každého stoličného města
 první, co cizímu do oka padlo, poněvadž byly vždy buď
 na nejbližším vrchu u města, buď před branou postavené.
 Severovýchodně, za levým břehem Iple, zdvihají se vrchy
 porostlé na severní straně nejvíce *cerem*, na straně úslunní
 vinnou lozou. Jsou to nejnižší výběžky Javoriny, od Mod-
 rého Kamene dolů se táhnoucí. — Každý z těch vrchů
 má své jméno, tak je: Biely vrch (od vápence), *Cerina*,
 Čalman, Mankov, Budkov, Iliášovo⁹ čili Gerecký vrch
 a j. — Pod Cerinou v Podlužanech je minerální zřídlo a při
 něm koupel pro sprostší lid, noblesa městská jezdí do

⁹ Čtyry poslední vrchy poukazují na Srby, zvláště poslední, jež i lid
Gerecký zove. (*Görög* zove Maďar Srba.) Čalma je v srb. turban, čapka,
 jakoužto podobu vrchol té hory má.

koupele as půl druhé hodiny dále do *Želovec* (maď. Zsély), kde je silně železitá voda na koupání a k vínu, *šťavica*, která nedaleko u *Sklaboně* (Szklabonya) na louce vyvěrá. —

Širokou dolinu ohraženou těmi vrchy protéká Iple, vyvěrajíc na hranici Gemerské stolice pod Vysokým dílem. — Znásobená mnohými potůčky přijímá pod Filekovem Lučenku s Tuharkou, přicházející od hradu Halče (Gács) a od Lučence, dále Strehovú, Dobródu a Krtíši (*Kürtos*), přitékající od Modrého Kamene, Lokoši pod Ďarmotami; zesilněná plíží se svěžími lučinami k Šahám, od Šah pak velikými *zákrutami* vstupuje do roviny a u Szobu do Dunaje padá. — Slováci nazývají Iplu *pluhavá*, že voda její, vždy rmutná, mezi nízkými břehy tiše se plíží. Po lukách podél břehů stojí mnoho močálů, zarostlých dílem vrbinou a sítím, v jehož houští z jara se ukrývá *vodní diouka* (*Nuphar luteum*), dílem šarinou, nad níž se bělí chumáče vodní fialy (*Butomus*). Břehy řeky obrostly jsou hustým vrbovím, okolo jehož proutků rozličné svlačcovité květiny se otáčejí, v jejich houští hledají baby kopřivu *mrtvicu* co vzácný lék a chlapani *myší chvostík* (vrbka) co ozdobu na klobouk. — Tu zelení a červení se kus louky květoucím česnekem lučním porostlý, jež lid *hadí koreň* zove a v pálence vařený co lík proti zimnici užívá; tu opodál bujný jen konítrud, cikánkám známý, a u nejpěknější zelené pažiti pastvina husí, porostlá jedinež stříbrozeleným *strieborníkem* (*Potentilla anserina*), který se také co lék od lidu užívá proti *zrádce*, zlé chorobě (padoucí nemoc). — Při cestách celé houštiny *korduonu* (*Carduus crispus*, štětka), s kterým se v Uhřích obchod vede, a mezi přerozličným bylinstvem i bujně křičky *pánbohova chlebičku* (také ziliz — sléz), v němž matky krličnaté děti koupají. Okolo křovin při cestách a na stráních, okolo plotů, pozůstávajících oby-

čejně z *turecké vrby* (kustovnice, Lycium), ze šípku, modrého bezu, všude otáčejí se a celé loubi tvoří byliny svlačcovité, zvláště divoký chmel, psí víno, zdivočelá vinná loza a *svit* (Clematis), který celé křoviny dělá. — Po odkvětu trhají chlapani chumáče pýřitých holeněk a místo per za klobouk si je dávají. — Mnoho je také v okolí města jedovatých bylin, o nichž ale bohužel lidé nevědí, že jsou jedovaté, a tak se stává, že se do roka nejedno dítě otráví, zvláště *belianem* čili *mašlakem*¹⁰, jak ho také zovou. Kočové a vozkové potírají v letě koně mašlakovou bylinou, aby na ně ovadice nesedaly. — Na vesnicích, když nemocný dlouho skonati nemůže, *obkedí* ho mašlakem. Cikánky ho prý potřebují k jistým traňkům. — Roste velmi bujně, nejvíc po rumišťích, okolo domů, při plotech, na mnohých místech celé prostranství jím pokryto je. Když palice uschnou a se rozpučejí, chudé děti, které obyčejně při takových místech hrávají, vysypají sladká semínka na dlaně a jedí. Které se jich mnoho najedlo, nedojde obyčejně ani domů a za pár hodin je mrtvé. — Obyčejně se myslí, že ho chytil *ošial* od slunce (zapálení mozku).

Lesy jsou nejvíce listnaté, světlé, zvláště lesů cerových mnoho, dílem čistých, dílem s *hrabem* (habr), javorem, klenem, jelší, břízou a jedlemi smíšených. Dub cer je strom sličný, vysoký, mnohem vyšší našeho dubu, kmene štíhlejšího, při vrchu košatý. List je tmavější dubu obyčejného, užší, ale delší, drobnějších a ostřejších výkrojův. — Žaludy též menší má než dub, tři i čtyry v jedné hraně shloučené, mísky jako mechem porostlé. — Zrají druhý rok a slouží za výborné krmivo vepřovému do-

¹⁰ Durman. Harant ve svém cestopise jmenuje *mašlak* opium; v staré písni slovenské povídá se, že Turci při dobývání Děvína svým vojákům mašlaku dali, aby smělého srdce byli. Viz Kollárovy Zpievanky II.

bytku. Duběnkami silný se vede z Uher obchod a z *imelia* (jmeli), jímž jsou větve obaleny, dělá se lep. — Dříví cerové se hodí nejlépe k stavění lodí, soustružníkům a truhlářům. Z jara je cerový les nejkrásnější. Pod stromy svěží pažit, mechem prorostlá, a na pažiti květin nejkrásnějších. — Tu vine se břechtan okolo kmene, tu pařez oplétá *černica* (ostružina), opodál bělí se mýtiště jahodníku a vedle něho modrokvetoucího barvínku (*brlien*) jak by nastlal. — V stínu libě páchnoucí konvalinky, fialy, hyacinty, lilie zlatohlavá, lýkovce a vzácné dentarie. Každý pařez, každý kámen obrostlý je mechem a lišejníkem, podivné arabesky tvořícím. V houštinách těch kryjí se ale ještěřice a hadi, jichž uštknutí se lid bojí. — Též i křovin hojnost: čilimník (kozí jetel) pěkně kvetoucí, ranostoj (*Cytisus nigricans*), horní ribez, lesní višnička, dřín, mišpuloň, břek, oskoruch, mukyně a j. a j. viděti v stínu i na pokraji lesa. V křovinách pak na sta hnízdí slavíků, jichž líbezný zpěv po celé jaro lesem se ozývá. — Na pustých vrchách kdouloň se rodí, morušeň všude roste a sladkého kaštanu je u Modrého Kamene (Kékkő) celý les. Když se urodí kaštany, bývá jich i přes 100 kil (prešpurská měřice). Mimo vinnou lozu rodí se ve viničích i hojně ovoce, zvláště peckového, *baracka*, marule, švestka, slívy, méně hrušek a jablek. — Na rolích daří se pšenice, kukuřice a zvláště výborné žito (*rež*) okolo Ďarmot, takže vždy o trhu ve vyšší ceně stojí. *Jarec* (ječmen) se málo seje. — Hrách v Uhřích se neseje, *šošovica* (*lenča* u Rusínů) zřídka kde, to dvoje přiváží se z Moravy, *žltá kaše* (proso) a tatarka ze Spiše. Zato se ale sází mnoho bobu. Zeleniny se daří rozličné. Len tam neroste, ale pěkné dlouhé konopí. — V zahradách, i těch nejmenších, viděti alespoň jeden, ne-li více keřů ricinu, který jako by tam byl zdomácněl. Děvčata pěstují si *tubirozňu* (*Polyanthes tuberosa*) a z jara, když kvete, není děvčete,

aby ji v neděli nemělo v kytici. Dohánu (tabáku) sází se doposud dosti, ačkoliv se ho před revolucí více sázelo. — Dohán potřebuje dobrou a dobře připravenou zem. Sedm- i osmkrát musí se každá sazenička okopat, než trochu povyroste. — Když začíná do výše růsti, odlupují nejdřív listy nejspodnější, největší sice, ale nikoli nejlepší. Později druhé listy a po odpadnutí květu odlupují se listy nejhořejší, nejmenší sice, ale nejlepší ze všech. — Listy zavěsí těsně jeden k druhému na šnůry a šnůry pověsí obyčejně pod krov okolo stavení; v čase sušení dohánových listů některé chyže celé zelenými věnci ověšeny jsou. — Usušené skládají do hromádek a přes čtyry hůlky svazují, aby se nerozmrvily; tak přijdou do prodeje. — Druhy dohánu jsou hlavně: tabák obecný (*Nicotiana tabacum*), *N. rustica* čili dohán turecký, *N. glutinosa* čili vojenský a *N. fruticosa*. — Nejlepší druhy dohánu jsou dobročský (Döbröer), verpelétský, kóšpallagský, lettinský, pereslénský, žitnický v Gemerské a rybárský i füzešdarmotský v stolicy Novohradecké. — Okolo Tisy sází se nejvíce dohánu; má velký mastný list, ale je velmi mocný. Dělá se z něho tabák vojenský a šňupavý. —

Každé jaro, obyčejně v dubnu, vylije Iple rozvodněná rmutné svoje proudy na lučiny podél břehu se táhnoucí a zaplaví celou dolinu. — Po mnoho dní nemožno z města do vinic, ani když voda odpadne, neboť neodnesla-li i velký most, dva mostky přes močály vedoucí odnesla jistě, což není divu. Vždyť je i přísloví: Uhorský most, německý puost a poľská modlitba vec něstála!

Jakmile voda odpadne, viděti v stojatých kalech cikány a chudé lidi se brodití a řidicemi chytati číky (piskoře) a jiné ryby, kteréž tam zůstaly. — Dříve než se díry v cestách zanesou a mosty trochu nalíčí, vysuší horké

slunce homokový nános a vítr rozmete ho na vše strany aneb do hromad svěje, a než se naděješ, luka se zelenají. Travička skokem roste, „travička zelená povyše kole-na“, jak si děvčata zpívají, a co nevidět nastane

KOSBA

V Uhřích není též scelení polí, ale není to ani jako u nás, aby si gazda na svoje pole, co by chtěl a kam by chtěl, zasadil neb zasil. Majít pole na dvě strany rozdělená, na jedné straně seje se jen obilí, na druhé sází se rozličná sadba, a tak se to ob rok mění; kde bylo obilí, sází se sadba, a kde sadba, obilí. Stranou dědiny na úsluní sází se dohán. — Tak i luka celého chotáru (dědinský okruh) v jednotě jsou, *mietami* jen rozdělené, jež si gazdové kladou na znamení. — Jak nastane čas senoseči, přicházejí Slováci z dědin Hrušovského pohoří na kosbu. Celé řady jich stávají v hlavní ulici, kde si je gazdové najímají. — Některý gazda má už své jisté kosce rok co rok, kteří mu přijdou v určitý čas, aniž by se jich dohledávati musel. — Než se počne kosba, chodí hajduk s bubnem po městě a ohlašuje, že se počíná kosba; tak se ohlašuje i žatva, sklizení kukuřice a sadby, dobývání *krumpolí* (brambor) i vino-bráčky. —

Na svěžích lučinách nastane veselý život. — Tu jde dvanáct kosců jednou řadou, chlapi jako hory; kulaté klobouky na hlavách, okolo těla široké opasky, krpce na nohou, plátěné nohavice a krátké košile jest všecek jejich oblek. Krátké fajky v ústech držíce krácejí krok za krokem kupředu, a když se jim lehce kosí, libují si, že je travička povolná, že se jim pěkně pod kosu přikloňuje. — Hrabačky hrabou, dávají do kup, podávají na vůz a při vši té práci jim hrdélce jako zvonky zvoní. — Celé roz-

hovory vedou ve zpěvu; co jedna neví, druhá poví. — Tu chválí si děvče svého šuhaje, jak je pěkný, že by ho nedala ani za „výsypok trávy“, a jiná odpovídá šuhajovi, který jí hrozí, že se dá na vojnu: „Tak ja ťa, šuhajko, zabudněm lahúčko, jako by do vody zahodil jablčko!“ — a opodál zpívají děvčata v chóru smutnou baladu „O krásné Ileně“.

Na požaté louce hrají děvčátka „Hoja, dunda, hoja“, chlapani *lámou koleša*¹¹ a větší chasa přináší robotníkům vody neb kyselého mléka v *krčahách*¹² pro občerstvení. Pacholci na nízkých žebřinových vozích seno buď odvážejíce, buď pro ně přijíždějíce bičemi práskají, neustále na koně a voly křičíce: „Ej Róža! Šárman! (strakatý pták, maď. jméno koňů) — Hoj, Beťár, Bogár (maď. jména volů: flamendr, chroust), věeee!“ — byť i dosti utíkali. — Když přijde gazda na louku, sběhnou se hrabačky okolo něho a jedna ho obváže šátkem neb kalounem okolo pasu; — musí jim dáti něco na propitnou, aby si mohly urobiť „dobrú vuolu“. Jeť ten způsob i jinde na Slovensku, *gazdu vázati*. — Když je vše sklízeno, udělají děvčata věnec ze sena, jeden z chlapců nastrčí si ho na tyčku a v čele ostatních, kteří nesou hrábě a podávačky, nesou věnec do gazdova dvora, kde na ně s večerí čekají. — Seno dá se buď do stohu, buď se uloží do *pajet*¹³; *mládza* (také *košienok*, otava) když se klídí, dá se též do stohu. Že dobré nezůstane, jsouc několik měsíců na větru, slunci i dešti, netřeba povídati. — Po senoseči vrátí se horané domů, aby svoje práce odbyli, než přijde

¹¹ *Kola v povětří točit*; z ruky na ruku, z nohy na nohu se přehazovat.

¹² Žbánek podobný kávové konvici. V hrdle má cezátka, aby tam neřest nepropadla, a v báni trubku, kterou se pije.

¹³ Prostranné boudy s proutěnými stěnami, šindelem neb doškami kryté.

Říká se o uherské půdě, že vzejde *rež*, kdyby i popele zasil! — Proto snad gazdové, spoléhající na úrodnost půdy, která i při špatném vzdělávání hojnost všeho rodí, nedbají o zdokonalování svých hospodářství. — Všecko se tak vede, jak se před sty léty vodívalo. Nejlepší mrva zůstane ležet na dvořích, po ulicích a mnohem špatnější vyveze se na pole a té nemnoho. — Když se pole leda- bylo zoralo, vláčí se roštím, jež přidělané je ke dřevu, při němž připřáhnuti jsou voli. — Kamení, všeliká *burina* (Unkraut), kříčky chabzí, jehož mnoho po polích roste, to se vše nechá, takže zorané pole jako u nás starý úhor vyhlíží. — Ale přece obilí hojnost vyrůstá. Když dozrává žito, těší chudý Turopolčan synka: „Eh synku, neboj ty sa hladu, už nám žitko zraje níže Novohradu!“ — Z pohoří Javorinského, z horských, chudých dědin přicházejí na žatvu do okolí Ďarmot, ale níže na Dolení zem jdou celé karavany chudých Oravců a Trenčanů na žatvu s ženami i dětmi, majíce s sebou vozíky na zboží. V poli, když není příhodného stromu, aby na větve dítě v plachtě založené zavěsila, vezme matka čtyry silné hole, zarazí je křížem do země, čtyry konce plachty k nim přiváže a doprostřed položí dítě jako do *kolisky*. Tak je má všude při ruce, kdekoli pracuje. — Mnohý vzdychá: „Ej dole, nadole, krvavé mozole, kdo robiť něumie, nadole sa dozvie!“ Ale cože, přece jen co rok nadol se vypravují, aby si obilí domů přivezli. A Maďar, co by počal bez Slováka, kdyby mu luka nepokosil, obilí nepožal, víno neobral, ve všem a všade mu nepomohl?

Ženci najímají se *na konvenciu*, jak se tam všeobecně říká. Dostanou poživu a díl *zboží* (obilí), obyčejně devátou kilu. I slámu dostanou; peněz nedostávají. — Paní vydá jim obilí na chléb, mouku, sůl, masť (sádlo), mléko,

bob; na maso dostanou peníze. — Jedna z žen převezme to, i nádobí, co jí paní k tomu půjčí; ta je gazdinou a musí za to stát. Nejstarší z mužů je pořadatelem nad ostatními, gazdou. Kde má pán pole daleko od statku vzdálené, jako na Dolení zemi (dvě i tři míle), tu se vypraví i všecka čeládka do pole, mimo gazdinu, děti a staré lidi, a na poli zůstanou, dokud není vše sklizeno. — Když se žnice a ženci po poli rozejdou, tu věru se „obveselí pánova role, neboť ji obveselí dobrá jejich vůle“. — Modlitbou, aby jim dal Pánbůh šťastně žatvu dokonat, a přežehnáním začínají robotu. O chvíli zahlaholí po širých polích zpěv pilných žnic, že je radost na ně se dívat, jaké *hrstě valí*. „Hraj mi, srpok, hraj, daleko muoj kraj, jak něbuděš hrati, buděš tu bývati!“ — zpívá si mladá, rychlá žnečka, a na druhém konci ozývá se jiná:

*Žnica som ja, žnica, spievam pekné noty,
ach, ale sa hanbím zajtrajšej soboty,
medzi něchty vuosta, prsty popichané,
akože mně, milý, dáš prstienčok na ně?*

Které práce od ruky neodpadá, hned na ni ukazují: „To je tá, čo něrada robí, len na slnce pozerá, či skoro zachodí.“ — V neděli nepracují; jdou do kostela a odpoledne staří besedují a mládež zpívá a hraje, až vyjde večerní zornička. — Když je obilí požaté a svázané, udělá se na poli humno, snopy se na ně rozprostrou a dva neb tři voli se po něm dokola tak dlouho vodí, až zrna vyšlapají. — Sláma srovná se potom do stohů a nechá na poli. Na několik kroků od humna prostrou se veliké plachty na zem; řídí se při tom dle větru a na ty plachty velikými lopatami obilí se přehazuje. Tak se věje. — Prováté obilí sype se do vozu na prostřenou v něm plachtu. — *Shonky* (také *garazdy*, plevy) shrabou se na hromadu a též zůstanou na poli. — Že se takovýmto hospodařením mnoho

zrna zmaří, každý uzná, a jeť to i patrně vidět v jeseni, když pozůstalé zrní okolo mlatů a na hromadách plev bujně vzchází. — Když je konec žatvy, upletou žnečky z klasů obilních a z polního kvítí pěkný věnec a jeden z šuhajů uváže na žerď bílý šátek jako zástavu. — Zpívají přitom: „Ktorejže dněs, ktorej, uvijeme veniec? — Tej, ktorú vybere najkrajší mláděnc.“ — „Komuže dněs, komu, dáme niest zástavu? — Tomu, čo jej podá svoju rúčku pravú.“ — Obyčejně vybere se nejhezčí párek; děvče nese věnec, chlapec zástavu. Ti dva jdou napřed, ostatní za nimi. — Když přijdou do gazdova dvoru, začnou zpívati:

*Hotuj, paně, oldomáš¹⁴,
zrobili sme, kde čo máš,
hotuj, paně, večeru,
dvanásť funtov pečeňu.*

*V nášho pánovom dvore
kvitně ruža na stole;
pán se na ňu pozerá,
že on peknú paniu má.*

*Naša pani něpyšná,
na vráta ku nám vyšla,
Bohu se pomodlila,
že žnivo dokončila,
oldomáš, paně náš! Atd.*

Po skončeném zpěvu odevzdají paní věnec a dostanou jíst a pít dost a dost, a hodný pán i cikána jim objedná, aby si zaskočili *od zeme*. Věnec ten pověsí se na trám

¹⁴ Áldomás slove maďarsky tolik co *požehmání*. V užívání u Slováků, kteří chodí na Dolení zem na žatvu.

do pítvoru a z jara, když jde gazda sít, první hrst zrna vzítí musí z toho věnce. — Když je po žatvě, seberou se ženci, naloží zboží, co který vyžal (*výžin*), na vozíky a jedou vesele domů. — Ne každý ale vrací se zdráv a vesel z Dolení země; mnozí sklíčeni jsou zlou zimnicí, která není k odbytí. Dílem dostanou ji, jak se myslí, ze špatné vody a nezvyklé stravy, dílem z nezdravého vzduchu stávajících tam močálů. — Nejednoho viděti zpátky se vraceti žlutého jak svíce, s oteklými nohami, jedva se vleče.

Obilí čisté nedává se ani do sýpek, ani do komor, nýbrž do *zemnic*. — Zemnice mají formu baňatých láhvi s úzkým dlouhým hrdlem. Zakládají se buď před stavením na ulici, buď v sadu, buď ve vinicích. Jsou již jistí k tomu kopáči, kteří dostávají za jednu zemnicu 2—3 zl. stř. Jámy tyto jsou tak prostranné a hluboké, že se do nich i 150—200 kil vejde. Jak je jáma vykopána, vycpe se slamou; sláma se zapálí a nechá hořet kolik dní, až se hlína hodně vypálí a utvrdí. To prý obilí tak lehko nevzklíčí. Potom se jáma teprv suchou slamou vyloží a zrno se do ní vysype až po hrdlo; hrdlo pak vyplňuje se vrstvou popele, vrstvou písku, a to tak až po sám vrch. Někteří i kamenec přidávají, aby se obilí nevzklíčilo. Otvor zamaže se hlinou a nad otvor udělá se malý pahrbek, aby tam sníh ani déšť nepadal, ani tam slunce nesvítilo. Z jara, když se obilí vyndává, musí se pojednou ven vzítí. Bývá ale obyčejně ztuchlé a musí se vysušovat; nevím, jestli i u sedláků, ale v měšťanských domech, než dají obilí do mlýna, vyperou je, neboť v něm bývá mnoho smetí a prachu. Někteří přidržují se hospodářství, jaké na horním Slovensku je, lépe vzdělávají pole, seno nemají venku, ale na půdách, mají stodoly a mlaty a schovávají obilí v komorách. Při prvním hospodaření je snad ta jediná výhoda, že v čas ohně nic více neshoří než holé stavení, a obilí jim přece zůstane.

V horních stolicích nesází se tolik kukuřice jako na Dolení zemi, kde jsou nepřehledné kusy země jediné kukuřicí posázené. Vyrůstá tam ještě bujněji, že se v ní jezdec skryje. Velmi pěkně vyhlíží pole takové. Kukuřice sází se vždy tři zrna při sobě; obyčejně vyroste jedno bujně, druhé dvě zakrní. Děje se to proto, aby se prostřední, v čas větru sama stojíc, nezlámala. — Musí se kolikrát okopávat, a když začíná již do výše růsti, udělá se dole okolo stvolu každé sazenice vysoký růvek. Na Dolení zemi slouží kukuřice nejen co krmivo vepřovému dobytku, ale i co požíva lidem. — Chléb kukuřičný je pěkný bílý a vysoký, jak ho Maďar miluje, ale záhy vyschne, a proto se musí každý třetí den čerstvý péci. Když *šulky* kukuřičné dozrávají, viděti je každý den na panských stolích co desert. Uvaří se v slané vodě, uvařené pak a v ubrousku zaobalené, aby nevystydly, přinesou se na stůl. Vezme se šulka do ruky, posolí a zrnka se okusují. Je to oblíbená pochoutka a chutná někdy i cizím. — Také se šulky v horkém popeli opekají, což nejlépe pasáci umějí. Druhá lahůdka jsou vařená kukuřičná zrna, medem politá, mákem posypaná. Mele se také kukuřice na kaši a dělají se z ní též *pukance*. Zrna se navlaží a nechají se pučeti; napučená dají se do horké pece aneb na drátěná síta nad oheň, až se rozpukají. — Prodávají je gazdiny o trhu na míru a slouží za lahůdku o přástvách, jako v Čechách *pučálka* z hrachu. — Mimo to se kukuřicí výborně krmí vepřový dobytek a *hyd* (drůbež). Na Dolení zemi nechávají pro vepřový dobytek zvláštní kusy kukuřicí posázených polí, na něž ho vyženou a pasou, až se vykrmí; aneb nasypou do koryt čistá zrna, nechají navlhnout a potom celé stádo k tomu pustí. — Listy žerou krávy i volí, a kde nouze o palivo, stvolem se topí. Bílé

listeny ze šulek stelou si děvčata do loží, neboť se na nich měkce leží. — Kukuřice sklízí se ku konci září se sadbou. Když je čas sklízeti sadbu, ohlašuje určený k tomu den hajduk, chodě s bubnem po městě. Naráz se musí síti a sázeti, naráz klídit, ať se to komu líbí nebo ne; musí se proto naráz sklídit, že se potom vyžene na pole dobytek. Nejdříve sklízí se kukuřice, a to jsou pro čeled veselé dni při vší práci. Na polích nakladou se ohně a v horkém popeli pekou se šulky kukuřičné, tykve i krumple (brambory) a veselý zpěv ozývá se po všech polích. — Když se domů sveze, *bielí se*, to jest odtrhují se ze šulek listeny až na dva, které se přehrnou, a jsouce hebké jak lejčci, svážou se jimi dvě a dvě šulky k sobě. To je robota čeledi. Při bielení jedna čeled druhé pomáhá; kde mají méně kukuřice, jdou pomoci tam, kde jí mnoho mají. — Gazdiny jim navaří kukuřice, neboť je to na posled, dostanou i pálené neb víno, zjednají se cikáni a při zpěvu a hudbě bielí čeled až přes půlnoc. Někdy si i zatančí. Noční to veselí trvá po kolik večerů. Svázané šulky rozvěsí se na ponebí aneb zvenčí pod střechu na bidla, aby uschly. Když zrna ztverdnu a do zlatova se žloutnou, *mrví se* (zrna se odtrhnou); potom teprv se může na mouku upotřebit. Odtrhnuté *čutky* se pálí.

Mezi kukuřicí sází se bob cukrový (vlastně fazol); he-
bounké jeho proutky otáčejí se okolo jejího stvolu a bílé,
růžové a purpurové jeho květy odstiňují se pěkně od
sytě zelených jejích listů. Jeť kolikero druhů bobů; bílý,
v kříčkách nízkých rostoucí; bob cukrový, červený,
pnoucí se vzhůru, jehož lusky se nejvíce v letě vaří s be-
raninou, kyselou smetanou a rajskými jablky *zaprávané*
(zadělávané); bob rejžový (drobný jak rejže); bob šparg-
lový čili masný — pne se velmi vysoko, má purpurový
květ, černé drobné semeno a dlouhý masitý lusk. Mladé
lusky jsou žluté a připravují se jako špangle; jsou velmi

dobré. Mimo ty jsou ještě i jiné druhy, jež se zelené i suché vaří.

Na straně, kde kukuřice, sázejí se i brambory, *kapusta* (zeli), tykvíce, okurky, brukve, *cvikla* (červená řepa), cibule, bob, paradíčky (rajská jablka), cibule, pastrnák, všecko v jedné směsici. Jaká to spletenina proutků, květů a listů; a nejvíce roztahuje se po zemi drsný stvol *těkvíce*. Široké její listy klenou se nad nižší zelenou jako střecha a mezi nimi se prodírají na povrch žluté veliké kalichy květu jejího. Nad houštinou listů, mezi nimiž sotva ostatní sadbu viděti, šumí list vysoké kukuřice. Za sadbou strakatí se záhon máku a za ním bramborové pole, vroubené věncem konopí.

Náš lid nemiluje „tú travinu“, jak všeliké ty zeleniny jmenuje, milejší mu jsou moučná jídla a luštiny, ale v Uhřích taková jídla rádi jedí, a co se jim na podstatě nedostává, doplní se masem a chlebem. — Jak brukev, *cvikla* hodně lupenů má, otrhají se spodní a vaří se připravené jako špenát k masu (*podlupky*). Z mladičkových vinných a rybízových listů dělá se salát. — Jak lusk bobů trochu jen povyroste, *těkvíce* jak dozrává, vaří se kolikráte za týden. — Tykví je kolikero druhů, hlavně ale tři se rozeznávají: panské, zimní a svinské. — První mají tvar elipsový, jsou zelené neb bíle pasované; maso pod tenkou slupkou je měkké. Ty se jedí. Oloupají se, vpolo rozkrojí, od jader očistí a na zvláštní k tomu *drhli* (kružátku) na tenké nudle skrouží; potom se osolí, nechají as hodinu kvasit a teprv se připravují, obyčejně s beraninou, rajskými jablky a kyselou smetanou. Je to chutné, lehké jídlo. — Také se pekou v popeli a nakládají jako u nás vodnice. Zimní jsou též podlouhlé, šedozelené barvy, tvrdého masa; svinské jsou žluté, kulaté, povrchu bradavičnaté; vepřový dobytek se jimi dobře krmí. — Panské tykve jsou největší, osmi-, desíti- i víceliberní,

jak je tučná zem. Za času poslední uherské války vypěstil měšťan jeden v Báňské Bystřici tykev, která vážila 130 liber. Ještě jeden druh tykví jsou tak zvané *jurgety*¹⁵ čili tykve gerecké. List *jurgety* je málo větší okurkového, bílý prut pne se vzhůru; proto zastrkují se k němu tyčky aneb se sází k stavení, kde se až na střechu vypne. Chuť ovoce je tatáž co panské tykve, barva bělozelená a tvar rozmanitý: hrušky, láhve, trubky atd., až lidem k žertům příčinu dávají. Co jídlo libují si je jen Srbové. Nejobyčejnější forma je válcovitá a ty se jedí. Rozkrájají se na krátké kusy, jádra se vydlabou, kusy se v slané vodě uvaří a míchaninou rejže s masem naplní a omáčkou z rajských jablíček polijí. Z ostatních forem dělají se *kulače*¹⁶, svícny, poháry, *livy* (hevery), jak se k čemu která hodí. — Když dozraje *jurgeta*, utrhne se, a co by při nádobě, na kterou se hodí, zbytečné bylo, uřízne se; potom se dá na slunce, až maso zcela seschne a zdřevění. Potom semena a seschlá tkanina drátem se vyndá a láhev neb cokoliv jiného je hotovo; láhev to lehká, která se neroztluče, dokonce když se lejcím oplete. — Jádra z tykví suší si čeled na pamlsek, avšak v Štýrsku táhne se z nich olej, který se k svícení i k jídlu upotřebuje. — Okurky (*uhorky*) nakládají jako u nás, s tím jedině rozdílem, že naspod nádoby, do níž je kladou, kus těsta se položí, aby záhy kysaly, a několik pošviček mladé papriky, aby tvrdé zůstaly. Zkysaných upotřebuje se v zimě co příváru a k pečením místo salátu; k hovězímu masu se nejedí. — Zelí (kapusty) sází se tam mnoho; nakládá se na zimu jako u nás (*kvasná kapusta*), ale mnohem lépe k jídlu připravuje. Naši kapustu, již *kel* jmenují, mají jen v panských zahradách, jakož i *karanfiol* (karfiol). Brukev

¹⁵ V Srbsku též *jurgety*.

¹⁶ Kulatá láhev.

(mrkev) se také všeobecně nesází, ani celer; více paštrnáku a cvikly, čehož se jako přívaru potřebuje. — Kvak (tuřín, bílá řepa) sázejí v hořených stolicích. Množství se ale seje cibule, papriky a *paradiček* (rajských jablek), protože se toho ve všech domácnostech mnoho spotřebuje. — Mladou cibuli přikusují syrovou k masu i k chlebu a mimo to se jí mnoho do jídel spotřebuje. — Paprika dává se do rozličných jídel a roztlučená na prášek přináší se vždy zároveň se solí na stůl. Také mladou do octa nakládají a k masu hovězímu na příchuť dávají, ale není to pro každý žaludek. — *Paradiček* náramná síla všude roste; dílem je lidé sejí, dílem z pozůstalých jablíček na polích a zahradách samy se rodí. — Mnohdy nevědí lidé, kam s nimi, ač se jich množství čerstvých spotřebuje, usuší, naloží a na *lekvár* (povidla) rozvaří. — Brambory jsou z písčnaté půdy dobré, ale tolik se jich v dolních krajích nesází jako v horních stolicích Slovenska, kde jako u nás v horách za hlavní potravu slouží.

Po sklizení bramborů jdou chudé *želiarky* (podruhně) a cikáni paběrkovat. Přesvědčila jsem se, že jediná rodina za týden sedm měric bramborů, zcela pěkných, napaběrkovala. Neníť to nic neobyčejného, neboť se všechny zemské plodiny s takovou nedbalostí sklizejí, že ode všeho na polích i na stromech část zůstává. „Kdo mnoho másla má, po stěně je maže!“

Při sklizení otav trhají ženské *matorné konopí*¹⁷. V ty dny pekou gazdiny *konopníky*, koláče to nadívané čerstvým roztlučeným a s medem smíchaným semencem. Jídlo to rozpaluje mysl, je mdlé a chroupá v zubech, jako by písek žvýkal. Trháním konopí, močením, sušením a třením, a co se vše s ním dělá, než se na kužel dostane,

¹⁷ Hlavatice, muž. konopí *poskonné*.

zabývají se jediné ženské, leč pomohou-li jim šuhajci hrstě do močidla odnésti a *tažidla* na ně zavaliti, zpívající jim přitom:

*Pije, pije na kolaji [:ptáča:],
švárne diouča konopice [:máča:];
pije, pije na kolaji [:druhé:],
aby bolo povesence [:dúhe:] —*

píseň to, podle jejíž noty děvčata i rády tančí. Že si ženské čisté konopí nejen spředou, ale z příze i plátno samy utkají, dříve jsem již podotkla. Plátno konopné je hrubší lněného, ale trvanlivé.

OVOCE

V horních stolicích Slovenska není taková hojnost ovoce jako na Dolení zemi, ba v některých místech ani švestky neuzrají, ale stromy se více pěstují a viděti pěkně zřízené sady. V dolních krajích o čistění stromů, rozsa-zování, očkování, zkrátka o štěpařství ani znaku, vy-jmouc zahrady panské, kde mají učené zahradníky. V roce 1854 ohlašoval jednoho dne v Ďarmotech po městě hajduk, že se poroučí lidem z rozkazu vládního, aby obírali housenky se stromů pod pokutou 5 zl. stř. Vybrali se tedy lidé do vinic a obírajíce housenky há-zeli je živé na zem, až jeden úředník, jda okolo a vida ničemnou tu jejich práci, je poučil, že se musí housenky zničit. A co by mohlo stromoví, co orné půdy po těch holých vrchách býti, kde tráva a bylinstvo v tučné prsti bujně vyrůstá a zase hnije, nikým nepokosené! Ale na to se nedbá a vše se nechá růsti, jak Pánbůh dá. — Ovocné stromy jsou obyčejně ve vinicích vysázeny. — Čerešně jsou sladké, ale malé; větší jsou višně. — Sliv je mnoho a zvláště dobré jsou zelené durandzie a červené vešelénky.

— *Slúvek* (švestek) rodí se mnoho; jsou sladké i velké. Vyhlášené jsou bystrické, s nimiž Krupinčanky po dědinách jezdí, vyměňující je za obilí. Ze švestek vaří se lekvár (povidla), ze sušených dělá se pověstná slivovica, kterou před obědem ani paní neopovrhnu. Merunek a broskví tolik se rodí, že si každá selka lekváru z nich navaří; více jich tam dostane zadarmo než jinde za peníze. Merunky jsou pěkné, ale broskve malé. — Jádru broskvové zasadí do země a za dvě léta nese stromek ovoce. Z jader broskvových pálí se rosolka *persika*. — Jablek a hrušek mají jen obyčejné druhy a letní. Dělalí také z jablek *štěpánky* (*křížaly*) a přinášejí je přadlenám v zimě na poslinku. Ale vůbec je málo jablek, a jak pominou, nevidět je, až zase nastanou; v zimě musel by mnoho za ně dáti. — Kdouloň roste na pustých vinicích a má pěkná velká jablka. Paní nekupují je pouze pro vůni, ale zavaří je i do cukru. — Také vlaský ořech se dobře daří; mladé, nezralé ještě oříšky zavařují paní do medu jako lahůdku. — Též i rybízu, malin, *egrešu* (angrešt), z čehož se i omáčky dělají na masa, mnoho roste ve vinicích. — Lesního ovoce, jahod, černic, oskeruší, břekyň, mišpulí, šípkového lekváru přináší venkovský lid sílu na trh a za laciný peníz prodává.

Krásné a dobré mají dyně (melony), žluté i červené (Zucker-, Wassermelone, srb. *lubenice*). Žlutá dyně není tak oblíbená jako červená, ač je sladší a větší než u nás. Za 6 kr. dostane tam žlutou dyni, za niž by u nás musel kolik zlatých dát. Červené dyně jsou o něco dražší; velká, desíti- patnáctiliberní stojí 10, 12 i 20 kr. stř. Potřebují dobrou zem, více pěstování a nedaří se všude. Je to krásné, lahodné ovoce. Povrch hladký, tmavě zelený, forma jako jablko. Vnější okraj je tvrdý, zelený, as na dva prsty široký, vnitřní dužnina je růžová, černými jádry protkaná, sladká a plná šťávy. Když se z pole přinese, dá

se do sklepa, aby uležela a vystydla; kdo věděti chce, zdali je dosti zralá, vezme ji do obou rukou, zatřese jí, a když jádra drkají, je dosti zralá. Rozkrajuje se vždy napříč, dužnina vyjídá lžicí, aby se všechny šťávy užilo. Pro lepší strávení polévá se červeným vínem, žlutá posypá se cukrem a pepřem, obecný lid ale jí je oboje beze všeho. Je to lahodné občerstvení za letního vedra a na Dolení zemi se jí ochlazují namísto nezdravé tam vody. Osmi-, desíti-, patnáctiliberní jsou nejlepší, jsou ale i třicetiliberní. Vyhlášené co výborné jsou děnděšské v Hevešské a strážské v Novohradské stolici. Vnější zelený okraj se nejí, obecný člověk ho zahodí, ale paní, oloupavše s něho vrchní slupku, vypíchají rozličných pletek a do cukru je zavářejí; též i žlutá se zaváří a oboje jsou dobrou lahůdkou v zimě, když nemají jiného ovoce než zavařeného. Také moruše se dobře daří a mnoho jich roste po vrchách. Před revolucí zavedlo se v Ďarmotech, přičiněním jednoho z tamějších kupců Srbů, hedbávnictví. Kapitál byl uložen, stavení připravené, ředitel z Italie zjednan, vše bylo v pořádku, an tu, když se již pracovati začalo, revoluce vypukla a všechno vniveč přivedla. Bylo by podniknutí toto zajisté prospěšné bývalo, ale bohužel nenašel se od té doby nikdo, který by je znovu do života uvedl, a prvního podnikatele již není.

VINNÁ LOZA

Ač vzdělání vinic mnoho peněz i práce stojí, věnuje se přece vinné loze největší péče. „Co loza dává, lepší než voda,“ říká se. Každý měšťan, jak jen trochu může, koupí si viničku; patří to k nóbl tónu jíti v neděli do svého *borházu*¹⁸, pozvati si kamarády a v předsklepí s nimi

¹⁸ Domek ve vinici se sklepem.

poseděti a popíti. Dokud je úroda, vyplatí se každému náklad, ale jak padne po dvě tři léta neúroda, již myslí ochabují, a kdo má více vinic, nevzdělává jen tolik, co by pro domácí potřebu stačilo, nechaje ostatní zpustnouti. Želí ovšem, když potom právě úroda padne. — V pozdní jeseni, když začíná mrznouti, přihrabe se dole okolo vinného kmene (*palice*) země, aby kořen nezmrzl. Tak se nechá až do konce března neb začátku dubna, jak začíná teplejší počasí. Tehdáž zem se odhrabe a lonské pruty se odřezají *u samé hlavy* (u kořene), jen několik ok se nechá na nové pruty. Když vyrazí a na kus vyrostou, kmen se okopá a všecka tráva kolem se vypleje; to děje se dva- i třikráte, neboť vinohradu netřeba prý tak modlitby jako motyky. Když pruty půl druhého neb dva lokte do výše vyrostly, svazují se u vrchu lejtčím, aby pohromadě držely, a přitom protrhuje se listí, kde ho mnoho, aby na hrozny slunce svítilo. Keře jsou nízké, ale nesou mnoho těžkých hroznů a sladkých. Je mnoho druhů (*fajt*) vína a rozličného pojmenování, ku př. hrozny drobných, sladkých *bobul* jsou *krupinčina*, s modrými, řídkými a velkými bobulemi *dyňky*, s podlouhlými *kozí cecy*, *muškátové*, *biharčina* a j. více. Z vinic ěarmotských sklízívá se v úrodném roce 5000—6000 věder vína. Nejlepší druhy vína v stolici Novohradské jsou váraljaské pod horou Szandou a pencké pod Naszálem, stranou Vacova. V Pencu má každý sedlák vinici, poněvadž se tam po vrchách ve vápenné půdě lépe víno než obilí daří. Sklízívají i do stotísíce věder v úrodném roce. Jsou tam samí Slováci. Vůbec se rodí ve vápenné půdě nejohnivější vína, jako tokajské, jagerské a j.

Práce ve vinicích řídí a k nim dohlíží vinař (*Winzer*). Kdo má mnoho vinic, má svého vinaře, aneb jich několik jednoho drží. Když víno zapalovati se počíná, najmou gazdové *varovčika* (hlídače), aby vinice před zloději va-

roval a vrabce, kterým sladké bobulky chutnají, řeh-
tačkami z vinic plašil. Dostává za to od gazdů týdně
po jednom chlebu a po skončení hlídky obilí. Vinice jsou
obyčejně na sklonech vrchů, buď řadou, buď roztroušeně
založené, živými ploty aneb jen cestami oddělené. Mezi
vinnou lozou nasázeny jsou ovocné stromy a zelenina.
V popředí vinic jsou vinné sklepy¹⁹; u některých je před-
sklepí, kde je náradí, jehož při sklizení potřebují, a kde
gazdové sedí, když v neděli do sklepa přijdou. Nad ně-
kterým sklepem jsou domky (borházy), v nichž izba pro
hosty, předsín s ohništěm a lisovna (v Mělníku *čeren*).
Vchod do sklepa je buď zvenčí, buď z předsíně. Poslední
hospodářská slavnost, obyčejně v říjnu, je

VINOBRÁČKA

Na vinobračku přicházejí nejvíce ženské z Hrušovského
pohoří, tak zvané krekáčky, mladé ženky a děvčata, ma-
jící zvláštní kroj, nosí vesměs bílé plátěné sukně, velmi
krátké, a modré zástěry; děvčata je mají zpředu červenou
přizí vyšité. V neděli ale nosí zástěry bílé, též tak vyšité.
Pod sukní mají *rubáš*, košili bez rukávů z hrubého plátna,
přiléhající k tělu, přes ni krátkou jen po pas košilku
z tenšího plátna, v neděli z *pamukového* (bavlněného)
s polodlouhými rukávcemi, na ramenou, u ruky a krku
červenomodře vyšitou. Okolo těla stáhnou se pasem z ba-
revné vlny tkaným, od něhož vzadu i po bocích množství
rozličnobarevných stužek dolů visí. Košilka se za pás ne-
zastrčí, ale se volně nechá vláti. Okolo krku má každá
černou šnůrku, zpředu na smyčku uvázanou. Ženy ne-
mají tílka tenkého, protože přes ně *mentiek* (lajbliček bez

¹⁹ Slovák ale říká sklepu vůbec jen *pivnica*. Sklep je krám kupecký,
ein Gewölbe.

rukávů) oblékají, a také nemají u pasu tolik stužek. Vlasy mají děvčata do vrkoče vpletené, stužkami proplítané, přes záda dolů viset. Do kostela berou *partu* a přes ramena *ručník*²⁰ bílý plátěný, červeně okolo krajů vyšitý. — Děvčata nosí boty, ženy boty i *kapce*²¹. Vlasy mají ženy dozadu sčesané a malinkým bílým *čepčkem* přikryté, který ani do půl hlavy nezasahá. Přes čela mají bílé vínky, dozadu vázané. V zimě berou přes hlavu plachetku a na tělo kožich. Jsou naskrze nevelké, *driečné* (pěkného vzrůstu a těla), ale záhy stárnou. Příčina je dílem těžká práce, dílem časně vdávání. Od čtrnáctého do sedmnáctého roku dávají rodiče děvčata za muže. Je-li děvče starší o rok o dva, zovou ji „starou pannou“. Zato jsou z nich v třicátém roku baby. K vinobraní najímají se za plat, poněvadž trvá obyčejně jen den; kdo málo vinic má, snadno je hotov, a kdo velké a víc jich má, najme více lidu a tak se to vyrovná. Jak před sklizením obilí a vši jiné poživky hajduk po městě ohlašuje, který den se počne sklízeti, tak děje se i před vinobračkami. V určitý den kde kdo, staří mladí, pěší i na voze táhnou do vinic, kde čilý život od časného rána panuje. Zpěv oběraček rozléhá se po vinicích, neboť kde Slovenka, tam zpěv, a raději — říkají robotnice — máme pána, který méně platí, jen když nám dovolí svobodně zpívat, a kdož chtěl by brániti, aby si děvče svobodné nezazpívalo:

*Dobre mi je, dobre, veru mi dobre je,
chodím po slobodě jak rybka po vodě.
Sloboda, sloboda, či je ona dobrá,
eště lepšie štastie, komu ho Pánbuoh dá.*

²⁰ Ručník je vlastně šátek, ale ty právě jsou úzké a dlouhé jako ručník.

²¹ Dlouhé bílé punčochy s podešvy, ušité z hrubé vlněné látky. — Vyšívání po stranách zovou *náresy*.

A když začnou děvčata pěkným nápěvem zpívati píseň:

*Rastie-da javor, javore,
tej mojej mamke vo dvore,
rozpúšťa lístok z široka. —
Prikrý-da mojho milého,
čo mi je viera u něho, —*

tu se i Maďari pozastaví a rádi poslouchají pěkné zpěvy mladých robotnic a nemrzí je ani to, když jim Slovenky zazpívají:

*Maďari, Maďari, čo spievať neznáte?
My vás naučíme, čo nám za to dátě? —
Dátě nám vy, dátě, tri okovy vína,
budě toho roku dobrá tokajčina! —*

Takto vesele zpívající obírají hrozny, vkládají do puten a na hřbetě odnášejí do lisovny, kde je muži do kádí dávají, vytlačují a vytlačené víno do sudů nalévají. Na ohništích vaří se v kotlích guláš, oblíbené to národní jídlo, pekou se pečinky, na pokrytých stolích přichystaná jídla, hromady krásných hroznů a plné poháry vína, červeného i bílého. Gazdina přihlíží ke stolu a gazda vítá příchozí hosti, známé neznámé, zvané nezvané; ten den je každý vítán a každý se musí chtěj nechtěj najísti a napítí, až nemůže. K večeru začne chasa venku hodovat; ačkoliv nemají tolikero jídel jako páni, mají dobrého chleba a masa dostatek, k pití pálené neb víno, a byť i bylo kyselé, přece po něm srdce veselé, a když potom i cikáni hrát přijdou, je veselost ještě větší. Tančí se, zpívá, fajčí a pije, střelí, rozličné figle se robí, a když se stmí, nakladou se ohně a rozsvítí smolnice. Tu připíjí šuhaj svému děvčeti: „Na zdravie ti, abys moja bola!“ „Pánbuoh daj,

šuhajko, aby pravda bola!“ odpovídá upřímné děvče a nebrání, když jí šuhaj ruku tiskne. „Pitě, chlapci,“ ozývá se z jiné strany, „kým chlapci pítali, dobre sa mávali, teraz nepřijajú a preca nič nemajú!“ Se všech stran zaznívá zpěv, střelba a veselý jásot, a když se gazda mezi nimi ukáže, tu mu žehnají a přejou všeho dobrého, v zimě, v letě i v druhém životě. Páni *baráti* vedou též v izbě hlučné rozhovory, a připíjejíce jeden druhému na zdraví, vyprázdňují poháry do dna. A když se večer blíží a hosté vstávají chtějí, poručí gazda nalíti z nejlepšího a gazdina má také ještě nějakou lahůdku za lubem — a znovu se hoduje a znovu se zdravkuje až pozdě do noci. Mnohému, když se potom domů ubírá, nestačí ani široká cesta uherská. — Kde je mnoho vinic, jako na pohoří Tokajském, Budínském a velkých panských vinicích, trvají vinobračky dva i tři dni a slavně se vedou. Za času poddanství musel každý, kdo měl vinici, z požitku desátý díl (dežma) gruntovnímu pánu odváděti.

STATEK²²

V dolních stolicích, kde velké pastvy jsou, chová se všude více koňů než v horních stolicích, nejvíce chová se jich ale na ohromných rovinách Dolení země, kde jich mají sedláci a páni celá stáda. Stáda ta pasou se na ohromných těch pustách, pod širým nebem, v zimě v letě, pod dohledem *čikóšů*²³, kteří v podzemních obydlích tam při nich bydlí. — Stěny obydlí těchto v zemi vykovaných obloženy jsou pleteninou vrbovou neb z rákosů, která se vysmolí. V kulaté, též z proutí spletené, nevysoko na zemi zvýšené a drnem obložené střeše je příděra, kudy vy-

²² Koně a volí; krávy a ostatní dobytek dohromady je *lichva*.

²³ *Čikó*, mladý kůň, od toho i název pastýřů koní.

chází dým, a po stranách malá okna, kudy světlo dolů padá. — Obyčejně jsou obydlí tato přepažena; v prvním oddílu je ohniště a lůžko ze suché trávy pro muže, v druhém oddělení bydlí žena s dětmi prvního čikóše, který bývá obyčejně ženat. — Tam oddělen od světa žije čikoš po celé své životí, těkaje po nepřehledných pustách za divým stádem, a nedal by tu svobodu neobmezenou za rozkoše světa. —

Na rovinách těch ani Slovák ani Maďar nemohou bez koňů býti, dokonce Maďar zvyklý není ani sto krokův pěšky jíti! Ten musí vždy koně nablízku míti, aby ho jen zavolati mohl, když mu třeba kam jíti. Jak k němu z pastvy přiběhne, neohlíží se po sedle, po třmenu, chytne ho za hřívku vyšvihne se naň, nahne kupředu, máchne rukou a bez sedla, bez uzdy, drže se jen hřívky, letí přes širé roviny jako vlaštovka, a než se člověk ohlídně, je ten tam. V takové jízdě jen si Maďar libuje a na koni jedině je svůj! Když jen na kousek cesty jede, sedne na koně jak ženská, a naopak zase některá ženská obkročmo na něm sedí jako chlap. Vůbec na Dolení zemi každý chlapec s koňmi zacházet zná a ženské na koni jezdí jako muži. Uherský kuň je hubený, chudý, ale rychlý a mnoho vydrží. Chovat ho ale a ušetřit nezná ani Slovák ani Maďar. Hřibě (*hače*), byť i několik dní staré, musí za matkou, třeba jízda na kolik mil byla; začasté stává se, že je musí gazda na vůz vzít, když slabé ostatním stačit nemůže. Dvou- tříletý koník se již zapřáhne; byť se i taháním nestrhl, zkazí se prudkým během. Ať je s vrchu nebo do vrchu, cesta špatná nebo dobrá, to je vše jedno, vždy jen tryskem přes všecko. A to Slovák jako Maďar. Zaklínej je Pánembohem, zaklínej je ďáblem, přece žádný nepojede pomalu; nedá jim to a za hanbu si pokládají nejeti *ztuha*. S uhřatými koňmi vjedou do vody a dají se napítí, jestli u některé studně se zastaví, aby sami se napili, zajisté i koně napojí. Když z toho kuň onemocní, říká se:

započili se! Při takovémto nešetření je kuň za málo let sedřen a konečně dostane se židu neb cikánu, kteří ho dodrou. Mnoho koňů pochází na ochrnutí plic (*tályog*). Okován bývá uherský kuň jen tenkrát, když na dalekou cestu jede. Obyčejné selské sedlo je malé, dřevěné, na něž při jízdě černá capovice se položí. Třmeny a uzda u mohovitých z řemení, třmeny i železné, u chudších z provázků neb nic. Když si chce gazda někam vyjeti na vozíku, musí poslat pro koně na pastvu. Když je pacholek svolá a schytá, vezme je na oprat a cválá s nimi domů, což někdy hezky dlouho trvá. Sedlák od Debrecína jede obyčejně šesti osmi koňmi, které jsou v jedné řadě vedle sebe zapřaženy, jakž to vůbec tam obyčej. Ověšení jsou strakatými řemínky, kroužky i provázky, což jim při běhu na vše strany poletuje. Maďar rád to má. Obyčejně běží také několik hříbat s sebou a psi. Vozík (koč) je lehký, dřevěný; někdy je v něm deska přidělána k sedění, ale obyčejně dá se do něho slámy nebo sena a navrch prostře se *pokrovec* (houně). Je-li třeba krytého koč, zastrčí se na čtyřech stranách *palice* (hole), na ně hodí se rohožka, a krytý koč je hotov, v jakovém i páni jezdí, nemajíce *hintovu* (krytý kočár pěkný). Při jízdě Maďar i Slovák ustavičně s koňmi se baví, buď na ně pěkně volá, buď je hřeší, buď jim na postrach bičem nad hlavami točí, ač je neuhodí. Sedlák má jen jednu oprat, ale koně jsou již tak naučeni, že při vyhýbání třeba jen křiknouti na ně a dost malého znamení opratí, a hned uhýbá (*bočí*) celé spřežení vlevo neb vpravo. Každý kuň má svoje jméno, a to velmi pěkné: Růže, Hvězda, Jelen, Beloň a j. Mají také sedláci v některých místech — vyjma pustu — salaše lehce srubené, do nichž koně a voly v čas největší zimy zavírají; v panských dvořích mají konice (maštale).

Jak koně, tak i voly, bílé, vysoké, s velkými rohami, chovají ve velikých stádech na pustách. — Voly potřebují

k těžším pracím polním a k tahu. — V některých krajích chová se více volů než koňů. Který sedlák krásné voly má, pyšní se jimi a schválně jede tu a tam na trh s nimi, ne aby je prodal, ale aby „parády s nimi robil“ a divákům laskominy dělal. — Zapřažení jsou v jarmu. „Eh volky, štyri volky párne, naveky stě v jarme,“ zpívá jim Slovák. — Při pasení jich mají *voliari* (volaři) několik velkých bílých vlčích psů, kteří ustavičně stádo ostražitě obcházejí; když který vůl daleko zajde, nazpět ho zvrátí a v noci před vlkem a zlodějem stádo chrání. Bez věrných těch pomocníků bylo by zle pastýřům. — Také volům dávají jména: Sivoň, Beloň; Maďaři: Betár, Virág (květina), Bogár (brouk) a j.

Krav se drží v poměru na velká hospodářství málo. — Zámožnější sedlák drží jednu dvě a v panských dvořích pět šest nanejvýše. Je to tím, že se skoro všechna jídla sádlem mastí. Drží se tedy jen pro mléko; ale i toho se tolik nespotřebuje jako v horním Slovensku, kde kaša panuje. — Nádoby na mléko jsou vysoké jako žbánky, nahoře úzké, dole baňaté, právě naopak našim krajáčům, které dole úzky a nahoře široky jsou, aby se hodně smetany ustálo. Proto se také v těch žbánkách málo smetany ustojí, ale zato je mléko dobré; také nepotřebují tolik sladké smetany, an silné pití kávy, jako u nás, tam ani mezi pány nepanuje a obecný lid „černou polívku“ jen dle jména zná. — Poněvadž se málo másla *múti*, mají i *zbenky* (máselnice) malé. Liptovanky když nemohou dlouho stlouci, užívají následujícího prostředku: gazdina neb služka vezme máselnici na hřbet a chodí s ní po návsi a jdouc hýbá tělem ze strany na stranu, „aby šlo máslo do *gul'y* (kule)“. Dokud je pastva, jsou krávy jako jiný dobytek celý den na pastvě, v zimě pak zavřené v chatrných chlévech; o patřičném jich ošetření není ani řeči, proto také mnoho mléka nedávají.

Ovce mají dvojího druhu: ovce capovice, z jichž vlny se dělají krátké, huňaté uherské kožichy, čuby (*guby maď.*), a ovce pěkné vlny (*birky*). Prvnějších drží se jen s potřebu, druhých ale mnoho se chová; na Dolní zemi jen kvůli vlně, v horních stolicích na Slovensku je i salašnictví zavedeno.

Veliký poklad tamějšího hospodářství je vepřový dobytek; každý hospodář hledí tolik bagounů do roka vykrmiti, mnoho-li *masti* (sádla) a slaniny pro domácnost potřebuje. Obyčejně se krmí dobytek vepřový kukuřicí, tykvemi, a kde lesy dubové jsou, veženou jej do lesa a nechají pásti na žaludech, až se vykrmí. Dovolení k tomu stojí v Ďarmotech 3 zl. stř. Někdy vykrmí bagouna na mnoho centů. Masa z tak tučných prasat není ani mnoho, aniž je chutné. Tuk dílem se rozpustí, dílem na poltiny rozdělí, nasolí a udí. Sádlo i slanina jsou velmi dobré. O masopustě (*fašankách*) bije se nejvíc prasat a tu slaví se *svinské kary* (hody). Maso vepřové nepeče se v kusech, ale na tenké řízky se rozkrájí; mladé vepřoviny tam nevidět. Klobásy, uděná jelítka, huspeniny, co vše při zabíjení naše hospodyně dělají, tam nedělají ani v domácnostech, ani řezníci, mimo *hurky* (jaternice) a jelita rejží naplněná. — Ještě jedno domácí zvíře musím připomenout, totiž osla (*somár*), kterého obyčejně viděti při dvoukolové karici (*taliga*) zapřaženého. Kdo nemůže koně koupit, koupí jednoho neb dva osly. Za 3—4 zl. stř. dostane silného oslíka a vyživení jeho nestojí mimo zimu nic; pustí se na pastvu a bodláků najde všude dost. Volají ho *Sychra*.

ČELEĎ

Patřivalo to v Uhřích k panské domácnosti, držeti mnoho služebníků, ať jich třeba bylo nebo ne. V panských domech bylo obyčejně k posluze u stolu několik junošů

(*inašů*), u stoličního úředníka i několik hajduků, a při hostinách přibrála se někdy i dvorská čeleď k posluze. — V každé jen trochu zámožnější domácnosti měšťanské mají ne-li sluhu, tedy fraucimorku (chyžná, panská), neboť by si to paní za hanbu pokládala, kdyby vstáti musela od stolu a sama si posloužiti. Mimo fraucimorku je v maďarské domácnosti nevyhnutelně potřebná kuchařka, an se žádná paní vařením nezabývá, vyjmouc zaváření a nakládání ovoce, což jejich libůstka a v čemž vsutku mistryně jsou. Je-li větší hospodářství a jsou-li děti, je i *varovkyňa* (chůva) neb *dojka* (kojní) v domě a služky k hrubé práci. K této podomní čeledi patří i kočí, který, že pána vozí, za více než dvorská čeleď se považuje. Dvorská čeleď záleží z oráčů (*ratajů*), co při koních, a z volařů (*bíreš*), co při volích jsou. Tito mají obyčejně ženy při sobě, s kterými v manželství *nepřisahaném*, totiž neoddaní zákonně, svobodně jen a do vůle obapolné žijí. Takových manželství je v Ďarmotech mezi služebnou a vůbec chudší třídou lidu skoro tolik jako *přisahaných* (zákonně oddaných). Někteří žijí svorně a sestárnou spolu, někteří, nemožouce se jeden s druhým srovnati, rozejdou se; on hledá si jinou *frajerku*, ona jiného *frajera*. Mají-li děti a rozejdou se, buď se o ně rozdělí, aneb si je nechá otec; vidí-li ale matka, že druhá žena špatně na ně dohlíží, a našla-li sama lepšího muže, vezme i děti k sobě. Takové roztržky ale málokdy bývají mezi nimi, zvyknouce jeden s druhým, žijí obyčejně tak jako ti v pořádném sňatku, a též obecný lid drží ženu nepřisahanou za tak poctivou jako přisahanou, jen když při muži je, statečně se při něm chová a dítek svých opatruje. Je-li muž takové ženy ve službě, bydlí při něm ve dvoře i s dětmi a všecko se to tam živí. Pánové proto dovolují čeledínům ženy míti a obydlí proto jim dávají, aby měli při ruce jistého dělníka v čas *súrné* (náhlé) práce, kde za drahý peníz dělníka dostati nelze.

Dokud muž v službě, i žena jinému pánu pracovati nesmí, ani kdyby jí více platil. V letě, v čas senosečí, žatvy a podobných prací, dostávají takový plat jako příchozí dělníci. Když v domácnosti mnoho roboty, musí pomáhati ženy i děti, jsou-li toho schopny; za to dostanou stravu. Když není mnoho práce, mohou dělati pro sebe. V některých staroměstských domech žije gazda s čeledí zcela patriarchálně a o děti jejich stará se jako o své.

Obyčejně slouží čeleď *na konvenciu* (dle úmluvy). Dvorská čeleď dostává obilí, sádlo, pole na brambory a na konopí; plat od 20—40 zl. v. č. Kuchařka a podomní služby dostávají místo obilí týdně velký bochník chleba, který prodají, poněvadž mají celou stravu a té dosyta se najedí. Platu mají též od 28—40 zl., vyjmouc kuchařku, která mívá 60 i přes 60 až 70 zl., mimo plat dvě košile, fěrtušku a čížmy. Také dostává ještě zároveň s ostatní čeledí *jarmočnuo*. To bývá plat průměrní všude, a jen od okolností a dobré vůle pánů závisí, platí-li se více. Hmotně má se služebnictvo v Uhřích zřídka kde zle. Čeleď ta jsou z většího dílu jen Slováci, zčásti z okolních míst, zčásti ze vzdálenějších stolic.

OBEČNÉ ŘÍZENÍ

Právo pánů na svých gruntech záleželo v následovním: — právo šenkovat víno, pivo, pálenku, užívání mlýnů, sekání masa i stavění kupeckých krámů po vesnicích. Jen pán stavěl jatky, hostince, krčmy, krámy a dával do árendy; koho pán nechtěl, nemusel na svém gruntě trpět, a každý, kdo přišel, musel se u pána hlásiti. Všechny grunty v jednom chotáru patřily pánu a byly rozděleny na urbáriální (selské) a na kurie. Urbární grunty byly

majetností sedláků. Bez povolení pána nesměl ale sedlák grunt ani prodat, ani rozdělit. Když chtěl prodat, vyšetřil dříve pán, zdali mu majetník nic dlužen není; byl-li dlužen, musel mu dříve zaplatit, a potom teprv směl prodat. Jestli takový urbárník špatně hospodařil, takže pánu dávky neodváděl, dostal napomenutí, aby lépe hospodařil, jestli se ale nepolepšil, vzal mu pán grunt; nechati si ho ale nesměl, nýbrž dáti jej musel jinému. Z kuriálních živností vyhnal pán majetníka, kdy chtěl, a zaplatil mu jen stavení, a to jen v té ceně, jakou sám ustanovil. Roboty měl každý sedlák 104 dni, aneb s potahem 52 dní, počítaje den od slunce východu do slunce západu. Ve žních se robotní dni zdvojnásobily; za každý zanedbaný den platil sedlák 10 kr., s potahem 20 kr.; majetníci domů měli 18 dní a želiarové 12 dní práce do roka, což se ale v čas potřeby zvýšilo. Za palivo musel každý sedlák sáh dříví poraziti pro pána a do panského dvora odvézti. Mimo robotu musel každý sedlák odváděti ze všeho obilí i sena i vína devátý díl pánu a desátý biskupu. Biskupský ten díl vybírali k rukoum biskupů faráři, dostávajíce za to z desátého dílu šestnáctý díl. Jiný desátek farář neměl. Poněvadž ale takovéto vybírání biskupům veliké obtíže činilo, měli ten desátek z většího dílu páni od biskupů pachtovaný, platíce jim to v penězích, farářům odvádějíce šestnáctý díl již vymlácený. Takových práv užívala i svobodná města, ale bylo jich v Uhřích málo. Mimo to musel sedlák vrchnosti devátý díl z konopí neb lenu, jehňat, vajec, másla, medu i část drubeže odvádět. — Když se pán ženil neb paní vdávala, musel každý poddaný něčím do kuchyně přispěti. Právo statek si koupit měl jedině šlechtic. — Šlechtic neplatil žádnou daň a neměl jiných povinností než v čas nebezpečenství vlast hájiti. Šlechtice nesměl nikdo v jeho vlastním domě zatknouti ani jeho domácí jmění exekvovati. Jak by se byl kdo ze

soudních osob s úmyslem takovým k jeho domu blížil, vzal jen hůl do ruky a postaviv se mezi vrata zahrozil; na takové znamení neopovážil se nikdo do domu vstoupiti. Když by se ale byl skutku dopustil, za nějž by ho k smrti odsoudili, měl tu přednost, že ho nikoli provazem, jako sprostého vraha, ale mečem odpravili. — Notáře volily si předešlé časy obce samy, potvrzení ale záviselo vždy v místech poddanských od gruntovního pána aneb jeho úředníka, poněvadž pán právo měl trpěti na svých gruntech jen toho, koho chtěl. V menších místech si toho páni mnoho nevšimli, ať byl ten nebo ten notářem, jen když lid proti němu nepopouzel, když hleděl, aby foršpon (přípřež) byla včas na místě a sedlák na robotě. Notářem byl obyčejně nějaký poběhlík aneb učitel, když ale pán nechtěl míti učitele notářem, neměl jím býti. — Byl vždy první osobou v místě, jakožto nejučenější. Nepodléhaje kontrole šidil, jak mohl. Práva neměl žádná, byl jen obecním písařem, oznamoval obci všechna nařízení a vykonával, co mu od služného (szolgabíró) nařízeno bylo. Rychtář vykonával místní policii, vybíral s notářem *porcie*²⁴ a ustanovoval přípřež, jiná práva neměl. Koho szolgabíró a pán ustanovili, ten musel býti rychtářem. Plat měl skrovný, více než 10 fl. ročně měl málokterý, ať obce skoro žádného vlastního jmění nemají. Právní znamení rychtářovo byla hůl (palica), bez které z domu nevyšel, proto říká také Slovák: „Kňaz hrozí pekľom a richtár palicou.“ V Gemeru kladou podnes *právní znamení*. Znamení to jmenuje se *kosiba* a je to hůl tlustá, as dvě stopy dlouhá, všelijak kroucená. Kdo se, pohnán jsa, před rychtáře nepostaví, tomu pošle tento *kosibu*, kterou mu obecní posel položí na okno aneb na práh. Pakli po-

²⁴ Pod porcií rozumívá se každá dávka buď císařská, buď městská. Nikdo neví, mnoho-li platí daně z gruntů neb stavení, ví jen, že platí porcii.

hnaný kosibu k rychtáři nepřinese, následuje přísný trest.²⁵

Notář byl též špatně placen, 40 zl. šajnu ročně byl velký plat. K tomu měl kus pole a kus louky, co mu sedláci zdarma vzdělávali, a psal všelijaké žádosti (instance). To byly jeho příjmy. Když nebyl spolu i učitelem, dost zle se mu vedlo; v městech ale a městečkách byl dobře placen a mnohem lépe se měl. —

Soudní řízení neprovozovalo před revolucí ani po ní žádné město v Uhřích samostatně, vyjmouc město Pešť. Svoboda svobodných měst záležela jen v samostatném užívání regálií. Civilní i kriminální soudy vedla výhradně jen stolice. Ouřednictvo stoliční pozůstávalo ze dvou viceiřpánů, stoličního fiškála, vrchního notára, vrchního písaře a několika přísežných (táblabíró), pak výběřčího (perceptora) a pro okresy ze služných (szolgabíró). Ti byli, vždy na tři léta, při stoličních reštauráciích od šlechty a ze šlechty voleni. Vrchní iřpán byl od samého krále doživotně ustanoven a přicházel do úřadu jen při reštauráciích a někdy k stoličním kongregáciím. První viceiřpán byl nejvyšším úředníkem v stolici, v okresích služný (szolgabíró). Tito byli neobmezení páni, jednali v soudních i politických záležitostech, byli i stavitelé, slovem vším. Soudní řízení se vykonávalo dle zvláštních uherských zákonů (ius tripartitum), dle kterých se ale málokterý soudce řídil, neboť stálo při každém para-

²⁵ P. Samko Chaloupka, evangelický farář v Horní Lehotě ve Zvolenské stolici, který mi toto sdělil, pravil, že toto znamení za svého mládí i u jiných klásterů vídal, že je ale jmenovali *knehyne*. V Čechách, v okolí domažlickém, viděla jsem podobné znamení u rychtářů obyčejně na zdi u stolu viseti: krátkou tlustou hůl, jako provaz zkroucenou. Právilo se mi, že to *rychtářské právo*. Kdo by, když rychtář pošle, nechtěl přijíti, pošle se mu *právo* a musí poslechnouti. Kdyby se v hromadě hádky strhly, položí rychtář právo na stůl a v tom okamžení musí vše umlknouti.

grafu: Ostatek se ponechává náhledu soudcovu. Toho každý použil a rozsoudil dle vlastního náhledu. Bylo tam vůbec „mnoho práva, ale málo spravedlnosti“, jak je přísloví o tamějším řízení. — Fiškálové také lid dřeli bez milosrdenství; za šťastného se pokládal, když mu proces za deset let ukončil. Některé pře se rozhodovaly při stoličných kongregáciích a měl při nich hlas každý šlechtic, byť nebyl ani zákonů vědom býval. Pro selský a obyčejný lid byly jen menší soudy, sedlák nevyhrál ale nikdy na pánovi proces. Pro panstvo byla tak nazvaná druhá stolice (septemvirum tabló) v Budíně. — Kriminální soudy drživaly se od času k času, obyčejně ve 14 dnech. K tomu byli zvláštní přísežní, volení ze šlechty (assessores). Když byl soud ustanoven, sešli se a dostávali denně diety po 2 zl. stř. Pro každý okres byl jeden vrchní služný (Oberstuhlrichter), jeden služný (Unterstuhlrichter) a jeden přísežný (Geschworener). Ti si rozdělili okres mezi sebe, každý několik vesnic; přísežný, jakožto nejmenší úředník, nejméně měl vesnic. Každý vládnul docela samostatně. V procesech mohl vrchní služný až do 3000 zl. sám rozsuzovat, větší procesy odevzdaly se komitátu. Kriminální soud se jmenoval sedria.

Dle zákona měly se držeti reštaurácie každý třetí rok. Kdo chtěl býti stoličním pánem, hleděl před volbou získati si přátel; dával hostiny, platil a chudší šlechta dostala jíst i pít i něco do kapsy. Kdo chtěl býti úředníkem, vystoupil co kandidát. K volbě přijel vrchní išpán, všecka šlechta sešla se, i okolní šlechta se pozvala; faráři měli též hlas při stoličných záležitostech. Když viceišpán do rukou vrchního išpána stoliční pečeť, klíč od archivu a tím svůj úřad složil, odstoupil do řady šlechty a přikročilo se k volbě nového viceišpána a ostatních úředníků. Jména zapsaných, od vrchního išpána potvrzených kandidátů vyvolávala se, a kdo měl nejvíc hlasů, stal se

tím neb oním úředníkem. Bylo při tom obyčejně mnoho křiku a někdy i bitky; obyčejně vyhrál, kdo byl silnější. Takovéto reštaurácie stály nového stoličného pána mnoho peněz, a proto nemohl jím ani býti jiný než bohatý šlechtic. — Na reštaurácie v Gemeru r. 1839, když byl Draskóczy Samuel beze všeho odporu podruhékrát za viceišpána volen, strávilo se 47 volů, 186 beránků, 28 telat, 36 centů slaniny, 380 sudů vína, 4000 chlebův z 200 kablův²⁶ žita a 20 kablův pšeničné běli na halušky. Pět dní i s cestou trvala ta slavnost a každý den stál Draskóczyho a jeho rodinu výše 5000 zl., a to jen pro obecný lid; co panská tabule stála, nepočítáno.

Ke královským úřadům počítaly se úřady horní, při solnicích a solních dolech, úředníci hospodárští na královských korunních panstvích a úřady třicátkové. —

Tresty. Jakž to i v jiných zemích bylo předešlá století, tak i v Uhřích panovaly tresty nelidské, ukrutné. Hrůza člověka pojímá, když slyší o popravách zrádců, buřičů, zbojníků, jak toho na kůl narazili a na kole upekli, s onoho pasy drali, jiného za žebro pověsili. V jedenáctém a dvanáctém století byly *boží soudy* (ordálie) v obyčeji a odbývaly se nejvíce v kostelích velkovaradinském, přešpurském a nitranském. Za sv. Štěpána krále byla žena dostižená při třetí krádeži prodána. Sedláku za první krádež uřízli nos, za druhou uši, za třetí ho oběsili. Nos a uši mohl si vyplatit za šest volů. V pozdějších časech trestali smrtí jen krádež značné sumy peněz; menší část peněz musel zloděj, chtěl-li ujíti trestu, dvanácteronásobnou cenou okradeným nahradit. Kdo otce neb matku zabil, toho zašili do pytle a hodili do vody. Cizoložníci i se souložníkem jejím za živa do země zakopali. *Uličná děvčata* (nevěstky) zavírala se do drátěných klecí a na veřejná

²⁶ Dvě přešpurské měřice jeden kablík.

místa vystavovala. Děvče když se *prespalo* (nepoctivě zachovalo), muselo za trest v kostele pod kazatelnou státi se slaměným věncem na hlavě a v rukou držíc černé svíce. Muži zase *na pohanu* před kostelem na dřevěném koni seděti museli. Jestli dlouho přšelo aneb zase dlouho sucha trvala, jestli potlouklo aneb dokonce *kara*²⁷ na statek přišla a mor na lid, byly vším tím vinny *strigy* (čarodějnice), jimž obecný lid moc přičítal, že umějí i déšť rozhánět i *vykonat*, že znají *porobit* (učarovat) i lidem i statku. Jak tedy některá taková nehoda, kterou si nemohl nevědomý lid vysvětliti, dědinu potkala, zvedl se lid, a kde kterou starou ženu dopadl, sebral a do vody vehnal. Která se *nad vodou udržela*, to byla striga, a všechny ty potom na hranici upálili, dříve ještě jich mučice, aby vyzradily, kde komu porobily. Za strigy držány byly jen starší ženy, dokonce byla-li která rozumnější než jiní lidé. Již v r. 1100 vyšel dekret, v němž nařizuje se úřadům, aby strigy před soud nepoháněly, a lidem, aby je neodsuzovali, an žádných strig nestává. A přece pálili strigy až do osmnáctého století. Poslední spálili v Satmárské stolici v r. 1745. Víra v ně panuje ale podnes mezi obecným lidem.

S pokrokem civilisace pominuly i v Uhřích mnohé z ukrutných trestů a jen několik nástrojů zůstalo na postřech neposlušným sedlákům, jako *kláda* (kaloda maď.), která vždy před rychtářovým stavením stála a do níž sedláky zavírali. Ve zvolenských lesích, na císařských handlech, stávala před stavením polesného, uchystaná k sevření hlavy a rukou vzdorných dřevorubařů. Tam ji nazývají posměšně *katrla*. Také se *husle* na krk věšely, s nimiž musel buď před kostelem stát, neb po dědině chodit. Byl to nástroj ve formě houslí, v širším konci

²⁷ Když dobytek padá.

byla díra pro hrdlo, v úzkém konci dvě díry pro ruce; mohly se otevřít na dvě strany, a když je odsouzenému na hrdlo zavěsili a ruce do děr strčili, zavřeli je a zamkli na zámek. Také sloupy stály na veřejných místech a na nich na řetízkách zavěšené železné kruhy; u takového sloupu vystavováni byli zloději a poběhlíci, jsouce kruhem tím za hrdlo k němu přikováni. Na prsou měli černou tabuli zavěšenou, na níž napsáno bylo, co udělali, aby si to mohl, kdo by chtěl, přečíst. Jinde vodil je biřič s černou tabulí na hrdle po městě a sám to lidem vyvolával. Sloup takový stál ještě v r. 1852 na tržišti v městysi Modrém Kamenu; klády bylo viděti skoro před každou rychtou a šibenici o čtyrech sloupech před každým komitátním městem. Nejobyčejnější trest bylo bití holí; 25, 50 i 100 ran se vysázelo, když páni rozkázali. Zavření do *temnice* (vězení) nepovažovalo se ani za hanbu, neboť se tam mohl dostat, aniž věděl proč. V tom panovala velká libovůle, nejen pán že dal poddaného zavřít, jak se mu zlíbilo, ale i každý měšťan, jak čeledín dost málo provinil aneb mu sloužití nechtěl, dal ho skrze hajduka odvést a zavřít do temnice. A „těmnic zlá izba!“ říká Slovák. To ovšem za nynější doby vše jinaké! —

ŠKOLY

Školy v Uhřích byly ve špatném stavu, zvláště školy obecné. Majitel panství nedal na školu nic, aniž měl hlasu při volení učitele. Obec platila si učitele, ale také neměla při tom hlasu; jedině farář ho dosazoval. Mohl dosaditi na školu, koho chtěl, nemusel to býti ani pedagog, jen když uměl číst, psát, počítat; více se beztoho ani ve farních školách neučilo. Ve vesnicích bylo to ještě hůře, tam byl mnohdy učitelem vysloužilý voják nebo nějaký poběhlík, někdy i švec, obyčejně ale notář. Platy byly tak

mizerné, že nemohl za ně vzdělaný učitel žíti, neboť v některých dědinách měl učitel ročního platu méně než obecní slouha, 20 zl. šajnů jen a kousek pole. — Obce nevšímaly si škol ani učitelů, nechť byl učitelem kdo byl, jen když nějaký byl; vyšší úřady se toho také neujímaly. Vůbec se málo o vzdělanost ducha dbalo a dokonce nic o vzdělání lidu selského. I stavení školní byla málokde pořádná. Viděla jsem v dědině Herenčanech v Novohradské stolici školu, která byla na spadnutí; všude byly podpory, aby stavení se nezbořilo. Okna malinká byla papírem zalepena, podlaha cihlami dlážděna. Uprostřed jizby stůl z nehoblovaných prken, okolo něho též takové lavice. Na stěně visela černá tabule. Učitel, bývalý voják, spolu notář a veliký piják, nebydlel ve škole, protože jeho jizba již sesuta byla. Takových škol našlo se více po zemi. —

Ďarmotská katolická škola vystavěla se znovu v r. 1834. Žebralo se na ni po celé zemi. Také kupec jeden, Srb (onen, co hedbávnictví zavést chtěl), sbíral příspěvky; když byl zemský sněm v Prešpurku pohromadě, šel tam mezi šlechtu a ta dala nejvíc, ale jen proto, aby se stala *nemzeti* (národní maďarskou). Z příspěvků těch vystavěla se školní stavení, ale na zlepšení platu učitelů nemyslí nikdo, to zůstalo při starém. Až dosavad čistě slovenská, stala se škola ta od té doby zcela maďarskou, jen v druhé třídě učí se děti *německy čist!* O slovenčině ani muk. — Dřevnější časy chodívali učitelové katoličtí o vánočních koledovat, nyní ale pekou místo koledování oplatky, posílajíce je po domech o Štědrý den po školních dětech svátečně přistrojených. Každý, kdo oplatky dostane, dá za ně peněžitý dar, zlatý, i více neb méně, jak kdo může. K chudým, kteří ničehož by nedali, se nepošle. Na vesnicích dávají místo peněz poživu. —

Evangelické školy jsou naskrze lépe zřízeny a mají vzdělanějších učitelů, mnohdy takových, kteří na někte-

rém lyceum evangelickém theologii vystudovali. Platy nemají ale o nic větší, ne-li snad někde i menší než katoličtí učitelové, ale je větší obětivost u nich pro vzdělanost. V Ďarmotech mají evangelíci školu pro sebe; učí se v ní jen slovensky a trochu maďarsky. I Srbové drží pro svoje děti učitele, který je spolu zpěvákem v kostele. — Slovák se raději učí a bystřeji pochopuje než Maďar, který nerád hlavu učením namáhá. Mezi evangelíky málo je sedláků, aby neuměli číst a psát; za předešlých časů učili se mimo slovenčinu i v menších školách latině, takže doposud nejen mezi šlechtou, ale i v měšťanských domech latinské hovory slyšet. I mezi selským lidem udrželo se některé latinské slovíčko a staří sedláci, když si na léta školní vzpomenu, říkají: „Ej bodaj toho rectora vlci zjedli, čo sa nás namučil s tými latinkami!“ —

Evangelíci mají svá gymnasia a lycea v Prešpurku, Levoči, Modré, Dobšiné, Gemeru a j. Ač záložní jistiny evangelických vyšších škol velmi malé byly proti jiným, byla u nich největší obětavost pro udržení jich. Tak byly při každém gymnasium a lyceum tak zvaná *alumnea*, kde dostávali chudí studenti stravu. Povinnost nejmladších studentů (mendikantů) byla jíti zrána s hrněčky do těch domů, na kterých řada byla jídla dávat. Zazpívavše krátkou píseň nechali hrněčky tam a po jedenácté šli si zase pro plné. Studenti dostali dvě třetiny z toho a mendikanti ostatní. Mimo to chodili menší žáci po vesnicích *pýtat* (prosit) pro *alumnát* vejce a jinou poživu. Když byly svátky školních patronů, šli s přáním (*festinatum gratulatum*), a co z toho vplynulo, dalo se do všeobecné kasy. Jednu sbírku měli, *caliscatum* zvanou, kde žáci s kalichem po domě chodili prosit na podporu školy. To vše již pominulo. — Kalvíni mají tři kolegia, v Debrecíně, Pápě a v Šarišském Potoku, a několik gymnasií, mezi nimiž i lučenské za kolegium se počítá. Školy ty jsou ma-

řarské. Někde je i luteráni navštěvují, mají ale svého učitele pro náboženství. Žáctvo těchto kolegií dělí se na dvě třídy, menší a větší žáky. Větší žáci opět na dvě třídy jsou rozděleni, na *togati*²⁸, kteří ke kněžskému neb učitelskému stavu vstoupiti chtějí, a na *publici*, kteří k veřejným úřadům se připravují. Togáti mají svobodná kolegia, svobodný byt, na světlo ročně 3 zl. šajnů, na chleba 2 měřice zrna. Každý může si nechat vařiti, u koho a kde chce, a pro jídlo služebného chlapce poslat, který mu je musí do jeho jizby přinésti. O topivo se musí každý sám postarati. O každé Boží hody chodili togáti s odporučujícím listem od kolegium do blízkých i vzdálených osad kázati, začož od osadníků dary na penězích i poživu dostávali. Který pěkně kázal, přinesl si mnoho zlatých domů, i dosti poživu, kterou nesl za ním mendikant, ježž si každý takový *ďak* (také legát) s sebou vzal. Mimo to dávají togáti privátní hodiny menším žákům, což jim velmi přispívá. Dvanácte prvních togátů jmenují se *primárové*. První z nich vede hospodářství celého kolegia, z čehož účty kurátorům a profesorům skládati musí. Má za to platu 1000 zl. v. č. Každý rok volí se nový z dvanácti primárů. Druhý primár (*contrascriba*) je soudcem nad togáty. On přijímá všechny žaloby od primárů na togáty a odevzdává školnímu soudu (*sedes scholastica*), při němž i primárové co přisedící jsou. Dostává za úřad ten jen 50 zl., má ale naději na seniorát a smí co legát po dědinách kázati. Ostatní primárové jsou dozorcí a učitelové menších žáků; z nich se volí učitelové menší třídy, kteří mají po 400 zlatých příjmů. Někteří také docírují, začož dostávají ročně 30 zlatých a 3 měřice zrna. V ostatních třídách jsou řádní profesoři s platem 500 zl., 10 měřic žita, 12 měřic pšenice a 3 okovů vína. Togáti deset

²⁸ Od černého taláru, togy, které nosí.

i dvanácte let v ústavu stráví, publici čtvrtým rokem studia ukončují a napotom co *patvaristé* (praktikanti) u některého advokáta aneb u stoličního úřadu do práce vstupují. V polovici července drží se hlavní zkoušky, k nimž se celé okolí sjede. Trvají pět dní. Prázdniny trvají od zkoušek do konce srpna; v září začnou zase školy, ale v čas vinobraček je 12 a každé Boží hody 14 dní prázdnin. Plat školní je pro bohaté 9 zl., pro střední stav 6 zl., pro chudé 3 zl. šajnu. Vyjma šarišskopotocké kolegium byly u všech gymnasií i kolegií alumnea, některé dny ustrojili ale bohatší lidé studentům hody, na něž se prý těšivali. V ustanovenou hodinu šlo potom několik silných mendi-kantů a na sochorcích, v měděných kotlích, jídla přinesli a doprostřed kolegiálního dvoru kotle složili, kde je žáci s talířky v ruce, ve dvě řady postaveni, čekali. Senior, nabíraje velikánskou lžicí, dělil je. K večeři dostávali čistou hovězí polívku a kus chleba. —

Místa ve škole rozdělena byla dle hodnosti žáků — hodní seděli napřed. Nebyl-li s tím některý ze zadních spokojen, bylo mu dovoleno hlásiti se, načež učitel oběma žákům některé otázky dal, které mu hned zodpovídat museli. Jeden z ostatních žáků odpovědi zapisoval a učitel je potom prohlížel. Který měl nejvíce chyb, ten musel ustoupit. — Jak to všude bylo a doposud ve zvyku je ve mnohých školách, že se děti ve škole tělesně a dosti surově trestají, tak to bylo i v tamějších nižších školách. Za každé malé provinění dostávali *ferulí*, kterou se nejvíc trestalo. Za chybné písmo dostávali žáci na *hruštičku*. Musel dáti žák všech pět prstů špičkami dohromady a na složené ty špičky dostal *ferulí*, což prý velmi bolestné bylo. Také na ostrém týlu klády klečeti museli, na hráchu, a lískovou mastí byli také mazáni. —

Poslední léta staly se změny veliké ve všech školách a mnohé věci zcela pominuly, tak i alumnea. —

Jak Slovák štíhlým vysokým tělem svým, jasným okem a přívětivou tváří od Maďara nevelkého, zavalitého, počerné, zasmušilé tváře se liší, tak liší se i povahou. Maďar zabývá se nejraději jen chovem dobytka a hospodářstvím a mimo to rád je husarem, a když se mu poštěstí, pánem. — Slovák zná chovati dobytek, zná i dobře hospodařit, zná řemesla, je obchodníkem, je horníkem, je polníkem, vozkou, dřevařem, voják je neohrožený, pána dělati také dovede, zkrátka hodí se do vozu i do kočáru. — Maďar pohodlí milující vydrží celého půl dne ležet na zápraží, dohán kouřit a na nic nemyslit. — Slovák, pohyblivý, chvíli nevydrží, aby se něčím nezaměstnával. — Maďar nerád mnoho pracuje a jen co se mu líbí; Slovák rád a mnoho pracuje, a když nemá doma co robit, jde si hledat robotu mimo dům. — Maďar nerád z místa se hne, dokonce pší, Slovák daleko do světa cestuje i s těžkým břemenem na zádech. — Slovák rád rozpráví s lidmi, s domácím dobyt看em i s přírodou; když potkáš Slováka, pozdraví tě, pak se tě zeptá, odkud jsi a kam jdeš, a když mu povíš, přeje ti na rozchod dobrého zdraví. — Maďar se na tebe podívá anebo si tě ani nevšimne a jde svou cestou dále. — Hostinný je Maďar i Slovák, s tím jedině rozdílem, že Slovák, a byť ho i Turek o kus chleba poprosil, s přívětivostí mu ho dá, třebas mu slova nerozuměl, kdežto Maďar, byť i štědřeji uhostil, přece jen tenkrát i srdečným a vlídným hostitelem se ukáže, když ho v jeho řeči oslovíš. — Slovák je rád veselý, miluje zpěv, tanec, hudbu, kterou i rád provozuje; Maďara rozveselí jedině hudba cikánská, při té jen tančí zamilovaný čárdáš, při té jen zpívá záduumčivé svoje písne, tou rozhárán do pekla půjde. Vášnivost ta nemá ale u něho trvání a záhy ochabne. Slovák se hned tak nezbrkne, je chlad-

nější, ale když pro něco zahoří, nevykouří se mu to hned tak ani z hlavy, ani ze srdce. — Také lehko popuděn je Maďar: „Psa za chvost a Maďara za bajúz (kníry) nělapaj, oba ťa uhryznú!“ říká Slovák. Maďar vyčítá Slovákům opilství, ale v temnicích na dolních krajích o mnoho více Maďarů sedí pro bitky v opilství spáchané než Slováků, to je dokázaná věc. Slovák když se opije, zpívá, nebo mlčí a jde spat; Maďar kleje a pere se hned do krve. — Tak teremtovat a basamovat nezná Slovák jako Maďar. On si také rád zahřeší, ale on posílá jen paroma a sto hrmených do matěri! — co nikomu neuškodí. — Maďar když krade, krade rád koně a voly a nedělá si z toho žádný hřích; když se za čas jednou některému Slovákovi zachce na beranu cizého stáda si pochutnat, upřímně si řekne: Vzdychaj, duša — tělo puojďe krásť! Přece uznává, že neprávě jedná. — Maďar je velmi zdvořilý a užívá rád mnoho titulů v řeči, Slovák mluví prostě, ale uctivě, zvláště s pány, cizinci a starými lidmi. S těmi mluví obyčejně v třetí osobě, a přijde-li řeč na krávy neb ošípané, — zajisté nevysloví ani jedno ani druhé slovo dříve, dokud by se nebyl omluvil, — *prepytujem ích poctivú hlavu!* Stojí-li druhý u stolu, dodá: *i ten poctivý stuol, čo na ňom boží dar ležíva!* — Maďar miluje nápadný šat, šperky, zlato, barvy ale temné, tak i Maďarka. Slovák miluje barvy veselé, modrou, bílou, červenou, místo péra kytku za kloboukem, místo prymů zlatých pěkné vyšívání, a milou svou když vidí přistrojenou, zazpívá si: „Ani je tá kalina nie taká červená, jako moja milá, keď je pripravená.“ — Maďar má rád tlusté ženské, Slovák driečnou, štíhlou jako jedľu, a třebas i neměla zrna, jen když se nosí jako srna. — Maďarka nemá ráda mnoho dětí, Slovenka ale říká: Viac otčenášov, viac chleba! a má raději více dětí, než aby bezdětnou byla. — Ačkoliv je staré přísloví: Nēmcom zelina, Uhrom slanina, Slovákom kaša s mlie-

kom, není pravdivé: Slovák rád i zelinu i guláš i slaninku, a pohár jagerského aneb budínského také rád vypije, jakož i Maďar zase nepovrhne haluškami s bryndzou, ani kaší s medem, ani sýrem se salašů klenovských — a víno lépe mu chutná se slatinskou šťavicí. —

Co zasluhuje chvály u Maďarů, je národní jejich hrdost, jakoužto ctností aby se každý národ honosil, přáti by bylo, avšak bez ukřivdění druhému národu, neboť tím zatemní se všecek lesk takovéto ctnosti. „Každému je svůj jazyk milý a mně můj,“ měl by si každý pomyslit a nežádat od jiného, co sám za špatné uznává. A přece se dost Maďarů poslovenčilo a Slováků pomaďarilo! — Srb povídá: „Horší jeden poturčenec než deset Turků!“ Zkušenost nás učí, že je to pravdivé přísloví. —